6000 Ft

9 786150 020983 >

DÚDOLJ VERSET

Kobzos Kiss Tamás emlékezete

DÚDOLJ VERSET

Kobzos Kiss Tamás emlékezete

CD és DVD melléklettel

DÚDOLJ VERSET

Kobzos Kiss Tamás emlékezete

Szerkesztette
Csörsz Rumen István
Szerényi Béla

Magyar Hangszermíves Céh
Budapest
2018

A kötet megjelenését támogatta

Nemzeti Kulturális Alap

Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere

Magyar Művészeti
Akadémia

© Kobzos Kiss Tamás örököse

A borítón:
Kobzos Kiss Tamás a 2008. évi Csíkszeredai Régizenei Fesztiválon
Ádám Gyula fényképe

ISBN 978-615-00-2098-3

Felelős kiadó: Szerényi Béla
Tördelés, borítóterv: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomdai munkálatok: Kódex Könyvgyártó Kft.

Tartalom

Tamás könyve 7
Életrajz 15
Biography 18
Álmodtunk, sírtunk, ösztönöztünk. Beszélgetések Kobzos Kiss Tamással 21
Küsebb furulyámat tegyétek fejemhez. Gondolatok a népzeneoktatásról 75
Erdélyi Zsuzsanna: A szunnyadók ébresztgetője 99
Kiss Tamás: Fiamnak, hangszereihez 101
Voltam vándor társatok. A hangzó mellékletek tartalomjegyzéke 103
Teljes albumok (DVD) 104
Válogatott lemez-, rádió- és koncertfelvételek (DVD) 125
Válogatott felvételek a Magyar Rádió Archívumából (CD) 144
Képjegyzék 146

RECITAL
Alexandru Farcaș - voce
Ferdinand Weiss - pian
Recital de muzică de cameră
RECITAL VOCAL
Edita Simon - mezzosoprană
Ionel Pantea - bas
La pian: Ferdinand Weiss
RECITAL VOCAL
Maria Goia - soprană
La pian: Ute Lehrer
Intrarea liberă
EXPOZIȚIA JUDEȚEANĂ DE PICTURĂ ȘI SCULPTURĂ
ILLYES GYULA
DUPLA VAGY SEMMI
AZAZ KÉT ÉLETET VAGY EGYET SE
DRAMA

Tamás könyve

„Dúdolj verset! Kinek? A' Magyar Nemzetnek."

Ezt a verssort elsőként Csokonai Vitéz Mihály választotta mottóul 1802-ben, *A' Tavasz* című Kleist-fordításának címlapjára. Forrását maga jelöli meg: „Szilágyi Márton 1699". Az akkor már több mint százéves szövegrészlet valóban a debreceni kollégium tanárának, Szilágyi Tönkő Mártonnak egyik alkalmi verséből való, amellyel kortársát, Debreceni Ember Pál teológust köszöntötte új könyve megjelenésekor. A teljes strófát ritkán idézik, pedig Csokonai alighanem a hiányzó sorokat is beleértette (akárcsak a vers további, hasonló kezdetű szakaszait):

> Dúdolj Verset! Kinek? A' Magyar nemzetnek,
> 'S abban le-tétetett Christus seregének,
> Uj Testámentomi lelki Épületnek,
> Melly jutalma Urunk érdemes vérének.

A szép, emblematikus sor felidézésével Csokonai mintegy kezet nyújt a debreceni tudós és költőelődöknek. A tőlük örökölt jeligét – amellyel Szilágyi az allegorikus dalnokot, a *poeta canens*t biztatta szólásra – saját kötete homlokára tűzi, a feladatot pedig önnön küldetésével azonosítja. Igaz, immár nem a reformátorok tónusában szól, hanem saját korának érvényes, sőt divatos nyelvén: egy felvilágosodás kori német költő antikizáló, de friss hangütésű, profán, tavaszi költeményeit ülteti át magyar nyelvre. Ezzel azt is sejteti a 29 esztendős ifjú poéta, hogy tisztában van a költő szerep koronkénti változásával, rugalmasságával, s azzal, hogy a szép versek mindenkori „dúdolása" valamiképp még magánéleti téma esetén is a közösséghez juttat el üzeneteket.

Kobzos Kiss Tamás ugyanezért választotta szívesen önálló estjei címéül az idézetet. Személyében új taggal bővült az évszázados szellemi láncolat: a legnagyobb modern magyar énekmondóval, aki – nemcsak a jelmondat miatt – egyszerre volt örököse a reformáció költőinek és Csokonainak. Mindig elmondta, menynyit tanult a nomád, keleti énekmondóktól, a török ásikoktól és dervisektől, a középkori trubadúroktól, de a pol-beat klasszikusaitól, Bob Dylantől és Pete Seegertől is, utóbbival még levelezett is egyetemistaként. Egyik korai interjújából tudjuk, hogy az ő dala-

ik mellett már 1967-ben nagy slágerré tette debreceni gimista osztályában Pálóczi Horváth Ádám *De mit töröm fejemet* kezdetű dalát. Ez a kettősség nem zavarta sem őt, sem lelkes közönségét, hiszen

„Az amerikai folkmozgalomban megvolt, s most is megvan az élővé tevés motívuma. Ez a kulcs. Az éneklési stílus… azt tartom természetesnek, ahogy én csinálom; mert ez mindig »egy ember – sok embernek« helyzet volt. A közvetlen *neked szólás érzése* teszi meghitté az előadást, a dalok sallangmentes egyszerűsége, tisztasága – mert ennek megszólaltatására törekszem – hozzájárul ahhoz, hogy érezze, *aki hallgatja: ebben a zenében*, a magyar históriás énekektől akár a kirgiz hősénekekig, *ott van ő is*. Hogy az engem hallgató gyerekek, felnőttek ráébredjenek: jé, ezek a múltban ugyanolyanok voltak, mint mi vagyunk ma! Ez a mi múltunk! Mert most jobbára ködfüggöny van a múlt előtt, az értékek jó része előtt is." (Szilágyi Gábor: *Az énekmondó*, Hajdú-Bihari Napló, 1983. július 10.).

Széles látókörét és műveltségét jelzi, hogy lelki mesterének egy távolabbi műfaj legendás képviselőjét tartotta: Szabados György zeneszerzőt, akinek több művében szerepelt szólistaként. *Az események titkos története* vagy a *Nap-himnusz* az énekmondók, a bárdok történelem feletti, allegorikus szerepébe emelték őt, leghívebb jelenkori utódjukat. Akik Kobzos Kiss Tamással utolsó hónapjaiban találkozhattak, bizonyára felfigyeltek arra, ahogy arcán Szabados György jellegzetes vonásai rajzolódtak ki. A mesterek komorsága és derűje, az idők hegyei-völgyei felett átlátó pillantásuk egymásban egyesítette a múlandó emberekből már távozni készülő, mégis örökké tartó erőt.

Kobzos Kiss Tamás fájdalmasan fiatalon, 66. évében távozott a földi létből – akárcsak másik, belső példaképe, Arany János, akinek verseit a kórházban is szívesen forgatta. A költő, aki mellesleg maga is gitározott, hasonló univerzális tudást és hangnemi sokféleséget képviselt s tartott mégis egységben. A néphez szólás, a néptől tanulás bölcs és mértéktartó programja mellett világirodalmi érdeklődésű és súlyú költő volt, méltó fordító-társszerzője Shakespeare vagy Arisztophanész műveinek, de nyitottan figyelt a keleti kultúrákra is, mint azt a *Chinai dalok* vagy hindi fordításai jelzik. Talán nem erőltetett a párhuzam Kobzos életművének három pillérével: a magyar népzene és régi zene feltárása-népszerűsítése mellett a nyugat-európai, elsősorban középkori muzsika világhírű előadója lett, egyúttal pedig a török és ázsiai zenekultúrák avatott tolmácsa – szó szerint, hiszen magyarra fordította a kínai zeneelméleti zsebkönyvét, illetve török misztikus költők munkáit.

Sokoldalúsága mégsem volt nyomasztó, tudálékos: mindig könnyedén mozgott a kultúrkörök határain, a legmélyebb átélést választotta üres szerepek és öntetszelgés helyett. Olyan személy volt, akinek asztala mellett nagyon távolról jött vendégek foglalhattak helyet egy jó beszélgetésre és közös zenélésre. Világának ugyanúgy eleven részese volt Zerkula János, a gyimesi hegedűs, mint a vele közel egykorú René Clemencic furulyaművész-zenetudós, a bécsi zeneélet Nesztora, aki nélkül nem lett volna régizenei mozgalom Közép-Európában. Szintén pontosan egyidős két különleges muzsikustársa, a provence-i furulyás-zeneszerző, Miquèu Montanaro és az isztambuli énekmondó-szazjátékos (egyben kiváló orvos!), Erdal Şalikoğlu. Velük évtizedekig játszott páros koncerteken és lemezeken anélkül, hogy valaha is találkoztak volna személyesen. Erre

sajnos már csak Kobzos Kiss Tamás halála után, épp e könyv megszületésével nyílik alkalom, ahol hangfelvételeik egymás mellé kerültek, s a budapesti könyvbemutatón végre egy színpadon állhattak a messze élő barátok. Mindez egyaránt figyelmeztet a világ végtelen tágasságára és fájdalmas szűkösségére…

A feladat súlyához képest a mi munkánkat is megkönnyítette, ösztönözte Kobzos Kiss Tamás sugárzó személyisége, amikor másfél évvel ezelőtt leányával, Kolozsy-Kiss Eszterrel összefogva elhatároztuk, hogy szellemi örökségének néhány fontos írott és hangzó részletét közreadjuk. Bár több más megoldás felmerült, végül a könyv alakú megjelenést választottuk, címként pedig – aligha kell magyarázni, miért – az immár 300 éve körbejáró, neki is kedves idézetet. Kobzos, bár a könyvek szenvedélyes gyűjtője és olvasója volt, életében nem adott ki saját könyvet, pedig akár zenekutatói, akár pedagógiai írásai, de leginkább művészi munkájáról vallott nézetei, sőt gazdag emlékei sokszorosan indokolták volna ezt. Olyan kötetet kellett tehát összeállítanunk, amilyet ő maga készített volna (sok sugalmazást kaptunk tőle távolról…), ám egyúttal a sors kényszerűségéből mégis kívülről tekintünk az ő munkásságára, az életművet – nehéz kimondani – lezártként kezelve. Vajon miként valósulhat meg ez? Kobzos életrajza információk sokaságát rejti ugyan, ám a művész személyiségéről, valódi létformájáról, szellemi szabadságáról nem adhat hiteles képet. Mások visszaemlékezései sem mindenben volnának helytállók, s mesterünk aligha örülne a fölös kultuszépítésnek.

Két olyan nagyobb fejezetet szerkesztettünk tehát, amelyben Kobzos Kiss Tamás saját gondolataival, művészi és tanári ars poeticájával ismerkedhet meg az olvasó. Az egyik szövegcsoport a vele készült, nyomtatásban megjelent interjúkból válogat (a rádió- és tv-interjúkból egy hasonló kötet kitelne, ha egyszer összegyűjtenénk és legépelnénk azokat…). E cikkek időköre bő három évtized, a pályakezdettől egészen 2015 őszéig, amikor már a súlyos betegség terheit is ki-kihallhatjuk a derűs, bár néhol önkéntelenül összegző vagy búcsúzó hangnemű sorokból. Az ismétlődő részek óvatos kimetszésével igyekeztünk olyan, folyamatában olvasható szövegként összeilleszteni a részleteket, mintha valójában egyetlen, évtizedekig tartó beszélgetés részesei volnánk. Olvashatunk a hajdani vegyész és restaurátor pályáról, a muzsika felé indító élményekről, irodalomról, történelemről, néprajzról, alkotói és előadói kérdésekről. Egy könyvfejezetként megjelent rádióbeszélgetés részletei is helyet kaptak itt Nemeskürty István legendás sorozatából.

A másik nagy fejezet Kobzos Kiss Tamásnak a népzeneoktatásról vallott elveit és módszertani meglátásait gyűjti csokorba hajdani előadásainak részleteiből. Nem lehet elégszer hangsúlyozni: ő, a világhírű előadóművész – akinél sokkal kisebb formátumú zenészek gyakorta tekintik másodlagosnak az oktatást a színpadi karrierjükhöz képest – valóban minden követ megmozgatott az Óbudai Népzenei Iskola független és optimális működéséért, új épületéért, majd a Zeneakadémia Népzene tanszékének megteremtéséért. Bartók és Kodály bizonyára el sem tudták volna képzelni, hogy a XXI. század elején Magyarországon létrejöhet tréfás nevén a „Minden Dudás Egyeteme", s a villamoson zeneakadémista diákok járnak majd tekerővel, citerával vagy kobozzal a hátukon, a népi hegedülés pedig egyenértékű tudásnak minősül a klasszikus vagy a barokk előadásmód finomságaival. Az ehhez vezető korábbi lépcsőfokok (szakmai viták, javaslatok) tehát

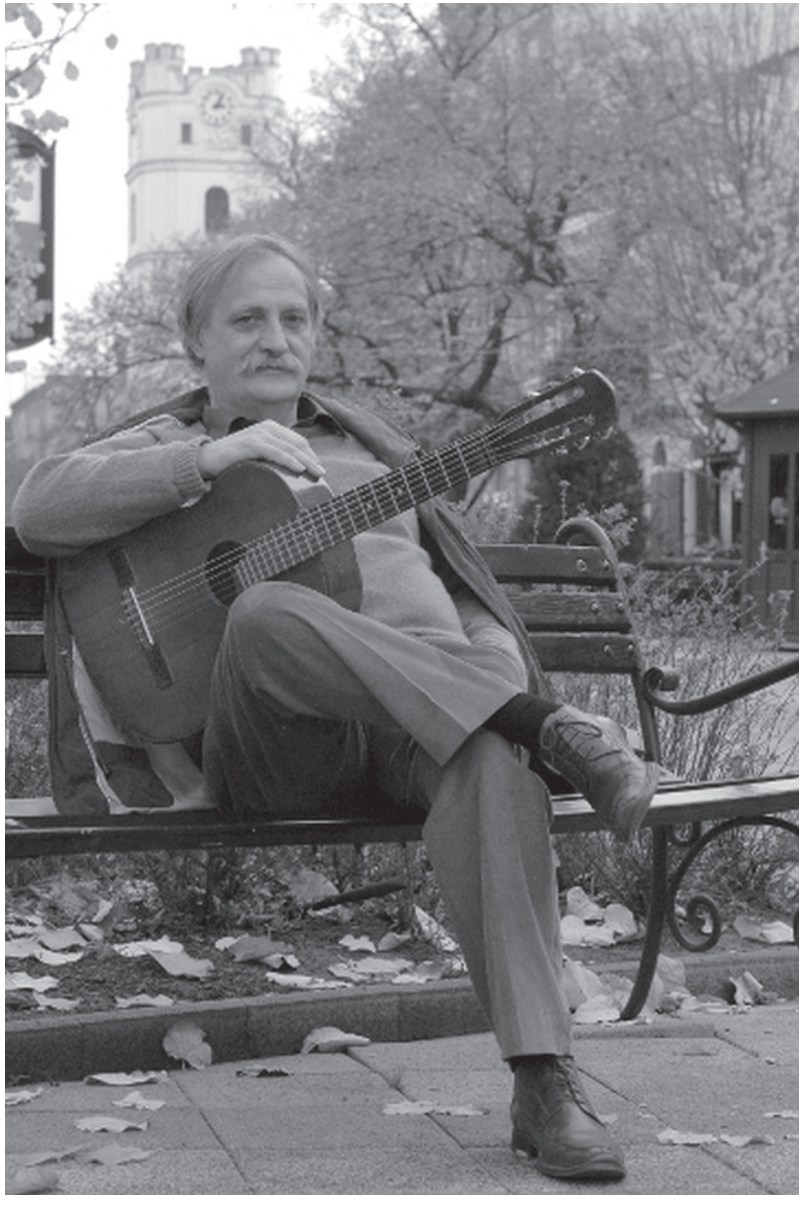

nemcsak pedagógiatörténeti szempontból értékesek, hanem a népzene mint műfaj, mint modern „tömeg"-kultúra legitimációját tekintve is. Kobzos egyik őse, Kolozsvár hajdani bírája láthatóan méltó utódra lelt a szelíd, de határozott igazgatóban…

Ha Kobzos Kiss Tamás csaknem négy évtizednyi pályáját tekintjük, meglepő, hogy a hamar megérkezett hazai és nemzetközi sikerek ellenére milyen későn kapott bármilyen hivatalos elismerést vagy díjat. Szerencsére 2000 után ezek száma is örvendetesen nőtt, a Liszt Ferenc-díj és a magyar régizenészek közül elsőként megkapott Kossuth-díj jelzi, hogy munkásságát, illetve az általa képviselt műfajokat értékesnek és mindenkihez szólónak tekintették. Összefoglalásként Erdélyi Zsuzsanna szép, értő szavú laudációját adjuk közre, amelyet a Magyar Örökség Díj 2006-os átadásakor mondott el. Itt olvasható a művész édesapjának, Kiss Tamás költő-irodalomtörténésznek a fiát biztató, sokat idézett verse is – visszakanyarodva kötetünk címéhez, a debreceni ősökhöz.

S e jelmondat a kötet másik fő küldetését is megszabta, hiszen nem lehetne teljes a hangzó anyagok feltárása és lehetőség szerint teljes közzététele nélkül. E feladatnak jószerével igyekeztünk eleget tenni a kötet két mellékleté-

vel: egy audio CD-vel és egy adat DVD-vel. A Magyar Művészeti Akadémia honlapján hozzáférhető Kobzos Kiss Tamás bibliográfiája és diszkográfiája (Solymosi Tari Emőke gondos szerkesztésében), ami jó alapul szolgált a további kutatásokhoz. Mivel azonban még a művésznek sem volt birtokában minden felvétele, bőven akadt még kinyomozni való. A DVD-re csaknem 35 órányi (!) hanganyagot sikerült összegyűjtenünk, amelyeket jó minőségű mp3 formátumban adunk közre.

A hatalmas anyagot két fő könyvtárba rendeztük. Az első sorozatban tizenöt teljes album (műsoros kazetták, LP-k, CD-k és egy CD-ROM) kapott helyet, borítóival, kísérő füzeteivel együtt. Többségük kis, alapítványi kiadóknál jelent meg belföldön és külföldön (Franciaország, Svájc, Törökország), a kereskedelmi forgalomból pedig jórészt már elfogytak, így kulcsfontosságú volt, hogy a művészi pálya fontos dokumentumaiként végre egy helyen lehessen meghallgatni azokat, esetenként a hajdani kiadásnál jobb hangminőségben, az eredeti mesterszalagok felhasználásával. A ma már gyakran lejátszhatatlan, elöregedett kazetták digitális felújítása mellett a 9 órás Tinódi Sebestyén-összkiadásra is fel kell hívnunk a figyelmet, amelynek mesterkópiáját a Katolikus Rádió bocsátotta rendelkezésünkre. E lemezek műsora felöleli Kobzos Kiss Tamás érdeklődésének teljes horizontját a középkori trubadúrzenétől a XX. századig, Kiss Tamás és Buda Ferenc megzenésített verseiig. Egymás mellé kerülhettek a Magyarországon nem kapható, török vonatkozású kiadványok, amelyek szerkesztésében és közreadásában oroszlánrészt vállalt Erdal Şalikoğlu, aki évtizedek óta munkálkodik a magyar és a török nép kulturális kapcsolatainak gazdagításán. Azt a néhány CD-t, amelyek még forgalomban vannak, vagy a jogdíjak okán miatt nem kerülhettek fel a DVD-re, függelékként soroltuk fel, s csak ajánlani tudjuk az érdeklődőknek: ismerjék meg azok gazdag műsorát is, hogy még teljesebb képük alakulhasson ki Kobzos Kiss Tamás életművéről.

A második sorozatot kilenc tematikus könyvtár alkotja: magyar népzene, a török népek zenéje, a középkor, a kora újkor, az 1848–49-es szabadságharc, az istenes énekek, a téli ünnepkör szokásdalai, végül néhány különleges, átmeneti műfajú felvétel. Itt kaptak helyet a közös kiadványokon megjelent szórványos kazetta-, LP-, CD- és stúdiófelvételek a világ minden tájáról, ugyancsak többnyire nehezen elérhető források nyomán, továbbá néhány koncertrészlet, amelyeken olyan műsorszámok hallhatók, amelyeket Kobzos Kiss Tamás nem vagy csak nagyon eltérő feldolgozásban vett lemezre. Olyan közismert zenekarok és szólisták vendégeiként hallhatjuk például felvételeit, mint a bécsi Clemencic Consort, az Accentus Austria, az Armonico Tributo, Gérard Le Vot, Miquèu Montanaro, Eberhard Kummer, Jin Szin Gisz ujgur énekesnő, a Vents d'Est formáció, a hazai muzsikusok közül pedig a Bakfark Bálint Lanttrió és a Kecskés együttes, a Kaláka, a Téka, a Jánosi együttes, a Misztrál, a Musica Historica, illetve Ferencz Éva, Szvorák Katalin, Ökrös Csaba vagy Juhász Zoltán…

Különösen gazdag lelőhely – sőt további meglepetéseket tartogathat – a Magyar Rádió archívuma, ahol Permay Mária (Zenei Archívum) és Simon László (Irodalmi Archívum) önzetlen segítségével számos különleges szalagra bukkantunk. A talán csak egyszer lejátszott stúdió- és koncertfelvételek legjava helyet kapott kötetünk mellékletében. Bizonyára volna mit kutatni az MTVA audiovizuális archívumában is, ta-

lán egy későbbi kiadvány lehetővé teszi a tv-felvételek publikálását. Hasonló kincseket ígér a Hargita Megyei Kulturális Központ (Csíkszeredai Régizene Fesztivál) archívuma, melynek néhány koncertfelvételét már jelen kötetben is felhasználhattuk.

Az 1979 és 2006 között készült rádiófelvételekből egy teljes CD-nyi válogatást is készítettünk, amely a könyv első borítótáblájában található. Műsorában a népzenei és régizenei szólószámok mellett patinás zenekari feldolgozások is elhangzanak, elsősorban Kecskés András feldolgozásában, a *Carmina Burana*tól Balassin, Tinódin és a XVII. századi török zenén át a felvilágosodás koráig. Néhány felvétel különböző rádiós közvetítések alkalmával készült, például 1979-ben a sárvári Nádasdy-várból sugárzott műsor, a Tinódi-lant átadó ünnepségei vagy a Promenád koncertek keretében. A CD és a DVD hangmérnöki, sőt néha hangrestaurátori feladatait Mazura János (Etnofon Stúdió) végezte páratlan türelemmel és szakszerűséggel, megmentve az utókornak jó néhány amatőr felvételt is.

Kötetünket számos fénykép illusztrálja, amelyek jórészt valaha az írott és az elektronikus sajtóban jelentek meg, mások viszont a családi és baráti fényképalbumok mélyén lapultak, s először kerülnek nyomtatásra. Raffay Dávid szobrászművész, Kobzos Kiss Tamás egykori tanítványa a mester sírkövének koboz-rajzát ajánlotta fel, Tulipán Tamás egy 2000 körül készült portrét, Ádám Gyula fotóművész pedig több fényképét, többek között a címlapfotót. Az előzéklapon látható színes Tinódi-címer fotója egy különleges műtárgyat ábrázol: ezt a XVI. századi mintára készült pajzsot Kobzos Kiss Tamás a lovas hagyományőrző barátaitól kapta, s ma – hangszereinek egy részével együtt – az Óbudai Népzenei Iskola emlékkiállításán látható. A népzenegyűjtésről szóló soroknál a művész saját, 1970-es évekbeli széki és gyimesi fotóiból is közreadunk néhányat. Kevesen tudják, hogy felmenői között hivatásos fényképész is akadt, s ő maga évtizedeken át készített felvételeket hagyományos és sztereó fotótechnikával. Akárcsak a hangfelvételek esetében, igyekeztünk felderíteni a képek eredetét, reméljük, sikerrel.

A *Dúdolj verset* kötet aligha jöhetett volna létre, ha a szerkesztők csak önmagukra számíthatnak. Azt, hogy anyagi okokra hivatkozva egyetlen perc hanganyagról sem kellett lemondanunk, s ilyen igényes formában jelenhetett meg a könyv, mindenekelőtt a Nemzeti Kulturális Alap miniszteri keretének köszönhetjük, amelyből Balog Zoltán emberierőforrás-miniszter jelentős támogatást biztosított a másfél évig tartó kutatói és szerkesztői tennivalókhoz, jogdíjakhoz, nyomdai költségekhez. Ám még ez a komoly anyagi háttér sem lett volna elegendő, ha nem sikerül megnyernünk az ügynek a magyar és külföldi népzenész-régizenész társadalom sok-sok képviselőjét, az MTVA (Magyar Rádió), a Katolikus Rádió, a Hungaroton, a SONY, az OEHMS és a többi lemezkiadó vezetőségét, a Hargita Megyei Művelődési Központ munkatársait, az elveszettnek hitt dokumentumokat felkutató hangmérnököket, tördelőket, archívumi és könyvtári dolgozókat.

A mesebelinek tűnő nemzetközi összefogás könnyen eszünkbe juttathatja Attila hun királyt, akiről Kós Károly megrázó éneke szól, amelyet Kobzos Kiss Tamás utolsó koncertjén 2015-ben Esztergomban is hallhattunk. A krónikák azt írják, hogy amikor Aquileiát hosszabb ideje sikertelenül ostromolta, „egymillió vitézétől egy-egy nyerget kért; ezeket hatalmas halomba rakatta a fal alatt, és megparancsolta, gyújtsák fel a nyergeket:

lángjuk és a hőség megrepesztette, földre döntötte a falakat és a tornyokat". Önzetlenségük, emberi és szakmai segítségük adott erőt a néha szinte megvalósíthatatlannak tűnő feladat folytatásához. Mert a hun vitézeknek azt kellett feláldozniuk a nagyobb győzelemért, ami az életük egyik legfontosabb tartozéka volt, lovas népről lévén szó. Ugyanakkor ők is tudták, hogy vannak helyzetek, amikor csak így, messze a racionalitáson túl lehet remélni bármilyen sikert, s úgyis eljön majd a várt jutalom, nem kell majd nyergek nélkül hazatérni idegenből.

Már azért a lenyűgöző élményért érdemes volt belevágnunk ebbe a megtisztelő, de nehéz és összetett vállalkozásba, hogy megtapasztalhassuk, mennyire mélyen kötődik a zenésztársadalom egy igaz emberhez, egy korszakalkotó művészhez, aki a tekintélyét nem az érdekek mentén teremtette meg, hanem valódi tehetségével, kisugárzásával és máig eleven emlékével. S ha munkánkkal hozzájárulhattunk ahhoz, hogy e világhírű muzsikus, a magyar kultúra sokat vándorló, mégis nyugalmat árasztó nagykövete a halála után is méltó figyelmet kapjon, s hogy értékes szellemi-hangzó hagyatéka ne szóródjon szét, akkor nem dolgoztunk hiába.

Te pedig, kedves olvasó, légy hű a címhez, s jókedvedben vagy bánatodban Te is „dúdolj verset"…

A szerkesztők

KOBZOS KISS TAMÁS 1950. május 30-án született Debrecenben. Szülei pedagógusok voltak: édesapja Kiss Tamás költő, író és irodalomtörténész, édesanyja Kolozsy Lilla magyar–történelem szakos tanár. Zeneiskolában zongorázni, majd magánúton gitározni tanult. A magyar népzene és történeti zene már gimnáziumi évei alatt felkeltette érdeklődését, az egyetemen pedig (vegyész szakon végzett a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen) a Főnix színjátszó együttes tagja lett, majd 1973–74-ben a Délibáb népzenei együttesben működött. Ekkor már több népi hangszeren játszott (citera, brácsa, furulya, koboz) az ének mellett. 1974-ben költözött Budapestre, restaurátorként dolgozott a Néprajzi Múzeumban, majd a Múzeumi Restaurátor- és Módszertani Központban. Rövid ideig a Kaláka együttes tagja lett, majd táncházi zenekarokban játszott. 1975-ben megkapta „A Népművészet ifjú mestere" címet. 1977-ben a debreceni Déri Múzeum főrestaurátora volt, majd előző munkahelyén, Budapesten folytatta restaurátori munkáját 1979-ig.

1975 és 1986 között L. Kecskés András régizenei együttese és a Bakfark Bálint Lanttrió tagja volt, velük több, a Hungaroton kiadásában megjelent hanglemezen szerepelt *(Zene a reneszánsz kori Erdélyben; Régi török zene Európában; Gaucelm Faidit trubadúrdalai)*. Ugyanezekben az években zenész és versmondó társaival számos, a régi magyar költészetet és zenét bemutató műsorban működött közre az Egyetemi Színpadon előadóként és szerkesztőként. Évekig szerepelt a Radnóti Színpad *Toldi* című előadásában, közreműködött Szentpál Mónika, Erdélyi György és Szabó András irodalmi műsoraiban. 1987-ben jelent meg Kobzos Kiss Tamás szerkesztésében a *Régi magyar betlehemes* (1629) című Hungaroton album (budapesti régizenészek, a Szent Imre-templom gyerekkórusa és az Ormánsági Gyermekszínkör közreműködésével), amely 1988-ban elnyerte Az Év Hanglemeze díjat.

1981-tól volt tagja a bécsi Clemencic Consortnak, Európa egyik legrégebbi régizenei együttesének, amellyel Európa számos országában több száz koncertet adott.

Ugyanebben az esztendőben ismerkedett meg Miquèu Montanaro okszitán zenésszel, akivel tíz évig koncertezett, közös hangfelvételeik is megjelentek (pl. *Bernart de Ventadorn trubadúrdalai* a Kalendarium Trio tagjaként). 1991-től sokszor lépett fel török barátjával, Erdal Şalikoğluval is, akivel három közös CD-t készítettek (*Aşık Veysel: Szívetekben őrizzetek; Yunus Emre: Lásd, mit mível a szerelem, Pir Sultan Abdal–Balassi Bálint*).

Szabados György zeneszerző-zongoraművésszel 1983 óta dolgozott együtt, kortárs zenei művek előadójaként (*Szertartászene*, 1983–2005; *Az események titkos története*, 1985; *A kormányzó halála*, 1989). Gyakori közreműködője volt a Jánosi együttesnek, fellépett velük többek között a londoni Royal Festival Hallban, Finnországban, Lengyelországban, Erdélyben, a New York-i Lincoln Centerben. Közös CD-jük, a *Kossuth izenete eljött* 1998-ban elnyerte a Magyar Művészeti Akadémia díját.

1988-ban az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadásában jelent meg első önálló kiadványa *Énekelt történelem* címmel. 1992-ben készült a Musica Historica együttessel közös kazettája *Protestáns énekmondók* címmel, 1994-ben jelent meg a *Vándorok énekei* című kazetta és könyv. A honfoglalás korának zenéjéből adott válogatást az általa szerkesztett *Táltos idők* című kiadvány (Fonó Records, 1996). Ferencz Éva több lemezén is közreműködött. Gyakran koncertezett a környező országok magyarsága körében, az európai országokon kívül kétszer járt az Egyesült Államokban, négy ízben Japánban, ösztöndíjjal pedig Törökországban (1986) és Kínában (1999).

2000-ben Debrecen város pályázata segítségével kiadta a debreceni költők énekelt verseit tartalmazó *Főnix és bárány*, majd a várostól kapott Kölcsey-ösztöndíj támogatásával *Nem megyek én innen sehova* című CD-jét. 2006-ban Szabó István lantművész közreműködésével hangfelvételt készített Tinódi Sebestyén teljes *Cronicá*járól az Arcanum Tinódi CD-ROM-ja számára. 2008-ban jelent meg Csokonai-lemeze a Hangzó Helikon sorozatban (a Musica Historica közreműködésével), 2009-ben pedig Isztambulban a középkor zenéjéből készített koncert-CD-je.

1986 óta volt tanára, 1991 és 2015 között igazgatója az Óbudai Népzenei Iskolának, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem népzene szakának egyik alapító tanára volt. Több publikációja jelent meg a népzenetanítás témakörében, szerkesztője volt az 1999-es népzenetanítási tanterveknek. Választmányi tagja volt a Zenetanárok társaságának, tiszteletbeli tagja, majd tagozatvezetője a Magyar Művészeti Akadémiának.

1996-ban elnyerte a Bezerédj Alapítvány népművészeti díját, zenetanári munkája elismeréseként 1998-ban megkapta a Köztársasági Arany Érdemkeresztet, művészi munkáját pedig „A Magyar Művészetért" díjjal jutalmazták. 2005-ben vehette át a Magyar Régizenei Társaság Tinódi-lant díját. 2006-ban Magyar Örökség Díjat, 2007-ben Prima-díjat kapott, 2010-ben Szenci Molnár Albert-díjjal tüntették ki. 2011. március 15. alkalmából kiemelkedő zenei és előadóművészi tevékenysége elismeréseként Liszt Ferenc-díjjal jutalmazták. 2014. március 14-én munkásságáért Kossuth-díjat kapott (a magyar régizenei mozgalomból elsőként). Halála előtt néhány héttel Óbuda polgármestere, Bús Balázs adta át Kobzos Kiss Tamásnak otthonában a Budapestért Díjat a főváros kulturális életében betöltött művészi és kultúraközvetítői tevékenységéért, valamint kiemelkedő intézményvezetői munkájáért.

Kobzos Kiss Tamás hosszú betegség után 2015. november 8-án hunyt el Budapesten. November 27-én sok száz fős tömeg kísérte utolsó útjára a Farkasréti temetőben. Emlékére számos koncertet tartottak pályatársai és tanítványai Budapesten, Debrecenben, a Csíkszeredai Régizenei Fesztivál keretében, valamint Szigetváron (a Magyar Régizenei Társaság és a Zrínyi-emlékév szervezésében – CD-n is megjelent 2017-ben). Hagyományteremtő szándékkal évente rendez Kobzos Kiss Tamásra emlékező hangversenyeket az Óbudai Népzenei Iskola és az Óbudai Társaskör, a Yunus Emre Török Kulturális Intézet (Budapest), illetve Isztambul Avcılar kerülete. 2016-ban a moldvai Pusztinában emléktáblát avattak tiszteletére, hangszereiből állandó kiállítás nyílt az Óbudai Népzenei Iskolában, amelynek kapujában 2017 óta látható Raffay Dávid domborműve. Ugyanő tervezte a művész sírkövét, amelyet 2018-ban avattak fel.

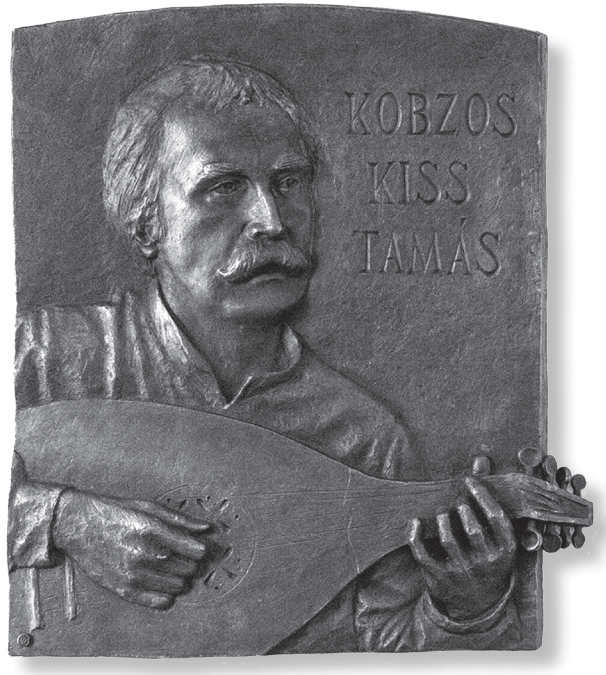

TAMÁS KOBZOS KISS was born on 30th May 1950 in Debrecen, Hungary, in a Transylvanian family on his mother's side. His father Tamás Kiss was a poet and a writer. After a few years of studying the piano, he continued his studies privately, then started playing the guitar, lute, and folk instruments (kobsa, viola, hurdy-gurdy, zither), first of all to accompany his songs. From the early 1970', he was equally interested in authentic folk music and in old Hungarian bard-songs. He became a member of the Délibáb ensemble in Debrecen, then after 1974 he played in different ensembles (Kaláka, Bakfark Bálint Lute Trio, Kecskés Ensemble). He got his stage name Kobzos ('koboz player', 'minstrel') from the Hungarian poet, Ferenc Buda 1977, and he used it in his hall life.

He made the recording *Zene a reneszánsz kori Erdélyben* (Music in the Renaissance Transylvania) in 1979/1981, *Ancient Turkish Music in Europe* in 1984, *Gaucelm Faidit: Songs* in 1986 with Kecskés Ensemble in Hungary, *Bernart de Ventadorn: Songs 1* in 1990 with Kalendarium Trio in Provence. As a soloist he had several concerts in European countries, but also sang in Japan and the USA. He collaborated with the Clemencic Consort, the Accentus Austria, the Armonico Tributo, in Hungary the Jánosi and the Musica Historica ensembles, as well as with musicians György Szabados, Miquèu Montanaro (Provence) and Erdal Şalikoğlu (Istanbul).

He was the first koboz (kobsa) teacher and the director of the Folk Music School in Óbuda (Budapest). In 2009 the local government of Óbuda awarded him the Óbuda Kultúrájáért Prize; in 2010 he received the Szenci Molnár Albert Award, in 2011 the Liszt Ferenc Award, and in 2014 the highest Hungarian state-given award, the Kossuth Lajos Award. He died in Budapest, on 8th November 2015.

This book would like to present in as many details as possible the versatile artistic and pedagogical carrier of Tamás Kobzos Kiss.

"Hum a poem" – this motto was written on the title page of one of the books of Mihály Csokonai Vitéz (1773–1805), the famous Hungarian poet. Tamás Kobzos Kiss lived his entire life by this motto, which he often used himself as well. He was a true interpreter of the sung poetry and the revitalized early texts in Hungarian, Provençal, Latin, Old German and Turkish.

In the printed and illustrated book a selection of his interviews has been provided in which he talks about his artistic inspiration, his colleagues, his teaching work. Then a few samples have been published from his folk music teaching papers selected by Béla Szerényi, his successor in the director's chair of the Óbuda Folk Music School. After the praising speech for the Hungarian Heritage Award (2006) by Zsuzsanna Erdélyi, the Hungarian folklore researcher the poem, titled *To*

My Son and to His Instruments by the artist's father, Tamás Kiss, can be read.

The second part of the book contains the data of two valuable audio appendix. With the book a DVD has been included, on which we could make – thanks to the generousity of the publishers and the participants – almost the full audio lifework available. We published 15 full albums (LP's, MC's and CD's as well as the 9 hour Sebestyén Tinódi full edition) with medieval, Renaissance, 18–19th century and folk music recordings. We also made a collection of the mixed studio, CD and radio recordings, together with several concert details from 1974 until 2015:

I. Hungarian folk music
II. Early and folk music of the Turkish peoples
III. Medieval music (9th–15th c.)
IV. Music of Hungary in the 16th–17th centuries
V. Music of Hungary in the 18th–19th centuries
VI. Memory of the 1848–1849 revolution and war of independence in Hungary
VII. Religious songs and psalms
VIII. Songs of the Advent, Christmas and New Year
IX. Rarities.

On the DVD nearly 35 hours of recordings with CD and MC covers can be found.

As a bonus we collected an audio CD of the most valuable, unpublished recordings of the Hungarian Radio (1979–2006), which has been placed behind a back cover.

The book could not have been made without the support of National Cultural Fund of Hungary and Zoltán Balog, minister of the Human Capacities and the cooperation of several Hungarian, Austrian, French, Occitan, German and Turkish musicians and publishers. With their help it was possible to provide a new audience and new publicity to the ideas and recordings of the world famous Hungarian bard, Tamás Kobzos Kiss.

Álmodtunk, sírtunk, ösztönöztünk

Beszélgetések Kobzos Kiss Tamással

1981

A nagy bajszú, kurucos arcú fiatalember vörös bort tölt a kupába, aztán gyakorlott mozdulattal üt hangszere húrjába. A hangszert koboznak, értő kezelőjét Kiss Tamásnak hívják. A zeneszerszám több ezer éves múltú, ősi, keleti hangszer, hozzánk valószínűleg türk közvetítéssel jutott el. Honfoglalás előtti őseink is használták már. Kiss Tamás viszont nyolc éve ismerkedett meg a kobozzal.

Szerencsés találkozás volt. Kiss Tamás ugyanis egy régi, méltatlanul elfelejtett műfajt és egyben mesterséget, a középkori énekmondás hagyományát eleveníti fel, melynek jeles képviselői közül ma már csak Tinódi Lantos Sebestyén neve cseng ismerősen. Kései „utódja" sokat tesz azért, hogy a többi kiváló énekmondó nevét, dalait is megismerjük. Gyakori vendég megyénkben is, az Esztergomban évente megrendezésre kerülő „Régi zene hete" rendezvénysorozatának egyik állandó résztvevője.

◆ *Tulajdonképpen kik voltak a regösök, más néven igricek, és milyen szerepet töltöttek be koruk művészetében?* – kérdeztem Kiss Tamást, egyik legutóbbi esztergomi fellépése szünetében.

Az énekmondók lényegében azt a szerepet töltötték be a középkorban, mint napjainkban a sajtó, a rádió vagy a televízió. Járták az országot, hozták, vitték, gyűjtötték a híreket, információkat és kosztért, kvártélyért szívesen tájékoztatták szállásadóikat a legfrissebb eseményekről. Méghozzá nem is akárhogyan: énekes formában, hangszerkísérettel adták elő legfrissebb híreiket. Az énekmondás még a honfoglalás előtti időre nyúlik vissza. Középázsiai eredetű hagyomány. Egyes források szerint a híres-neves Csodaszarvas-mondát is regösök költötték és adták elő, általában párosával, felelgetős formában. Még a kereszténység felvételét követően is az énekmondást, csakúgy, mint annyi más ősi pogány népszokást, titokban művelték tovább. Természetesen az előadásmód sokat változott. A XVI. században az énekmondók már főként protestáns énekek dallamára írtak krónikás szövegeket.

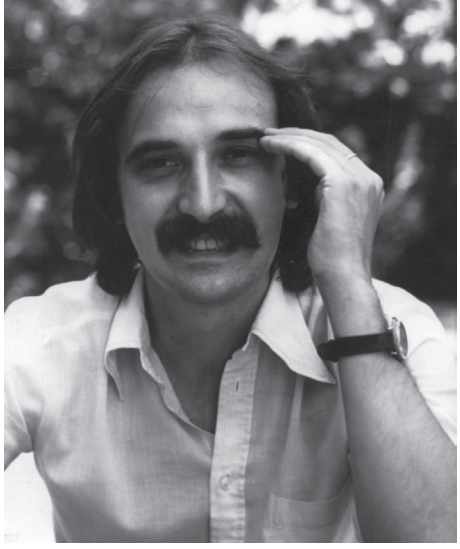

◆ *Tinódi mellett kik voltak a leghíresebb elfeledett énekmondók?*

Kétségtelen: Tinódi volt a legismertebb, de őt a szerencse és Ferdinánd király is segítette. A többieknek nem volt ilyen bőkezű mecénásuk, sem szerencséjük. Dalaik kéziratai javarészt elkallódtak, vagy le sem jegyezték énekeiket. Ami mégis megmaradt, így különösen értékes például – Valkai András históriás éneke, melyben a szerző mintegy 250 esztendővel Katona József születése előtt megénekelte Bánk bán történetét. Egy Görcsöni Ambrus nevű mester Mátyás király jeles cselekedeteiről írt énekei is fennmaradtak. Nem feledkezhetünk meg Esztergomi Farkas Andrásról sem, aki a zsidó és a magyar nép történetét hasonlította össze a XVI. században keltezett énekében. Esztergomi Farkas András a feljegyzések szerint az ezeréves Duna-parti városban született, és egyetlen fennmaradt krónikáját is szülővárosában írta, 1538-ban.

◆ *Kiss Tamás viszont az 1970-es évek végén mutatkozott be először a történelmi városban…*

Esztergomban először két évvel ezelőtt, a nyári Balassi-emlékműsorban léptem föl, aztán a tavalyi műsorban is.

◆ *Hogyan ismerkedtél meg a régi, középkori magyar zenével?*

Tizenéves koromban én is, mint általában minden korombeli, a beatzenét kedveltem elsősorban. Ezenkívül főleg az amerikai népdalok érdekeltek. Aztán megismerkedtem a magyar énekelt és hangszeres népzenével. Ez nagy fordulatot hozott zenei érdeklődésemben. Fokozatosan „hátráltam". Rájöttem, hogy amíg az amerikai népzenével és a popzenével rengetegen foglalkoznak világszerte, addig saját, középkori magyar énekeinket még mi, magyarok is alig-alig ismerjük. Azóta szinte minden szabad időmet a magyar népzene, illetve a középkori magyar zene felkutatásának szentelem. Jelenlegi fő területem a XVI. századi históriás ének, valamint elő- és utóélete, a sámánénektől Pálóczi Horváth Ádámig. Dédelgetett terveim közé tartozik a többi közép-kelet-európai nép – szerbek, lengyelek, csehek, románok – históriás énekeinek felkutatása, feldolgozása, illetve bemutatása is…

◆ *Legközelebb mikor látunk Esztergomban?*

Július 10-e es 12-e között megrendezik a várban a „Régi magyar zene napjait". Ezúttal a XVII–XVIII, század, a kuruc kor dalaiból és hangszeres zenéjéből tartunk bemutatót.

Dezső László: *Koboz és történelem.*
Beszélgetés Kiss Tamással
Komárom–Esztergom megyei Dolgozók Lapja,
1981. július 1.

Európai vándorútján, Franciaországban *Szepsi Csombor Márton* szívét a koboznak pöngését hallva otthoni érzések melengették, mert. „még csak az gyermekek is azt pengetik" – írja a Kassán 1620-ban közreadott *Europica varietas* című munkájában. „A tizenhetedik században még oly népszerű magyar hangszert századunkban már csak a moldvai csángók használják" – írja Sárosi Bálint *A magyar népi hangszerek* című könyvében. Én magam is csángó kobzost hallottam először, jó tíz éve Kallós Zoltán gyűjtéseiről beszámolván egy enyhén pityókos csángó atyánkfia előadásának hangfelvételén a *Tavaszi szél vizet áraszt* kezdetű népdalunkat játszotta le.

Utóbb képernyőn, pódiumon fel-feltűnik kobozzal a kezében egy ifjú énekmondó. Neve: Kiss Tamás. A népművészet ifjú mestere. Nemrégiben a televízióban *Kinizsi Pál históriáját* hallottuk előadásában, közreműködik a Radnóti Színpad *Magyar Ámor* című előadásában, a *Toldi*ban Ilosvai Selymes Péter históriáját halljuk tőle. Június elején érkezett vissza Japánból, s július 16–18. között az *Esztergomi históriások* című rendezvénysorozaton hallhattuk a királyi palota szabadtéri színpadán, ahol egyebek között trubadúréneket és a *Carmina Burana* eredeti változatát mutatta be.

◆ *Milyen hangszer a koboz?*

Rövid nyakú lantnak is mondhatjuk, gömbölyű hasú, húros hangszer és pengetni kell. Ajtmatov most megjelent könyvében, *Az évszázadnál hosszabb ez a nap* című munkájában egy oldalon írja le a dombrajátékot. Ezen a hangszeren is játszottam, a koboz rokona, feltehetően dombrához hasonló lehetett a honfoglaló magyarok hangszere.

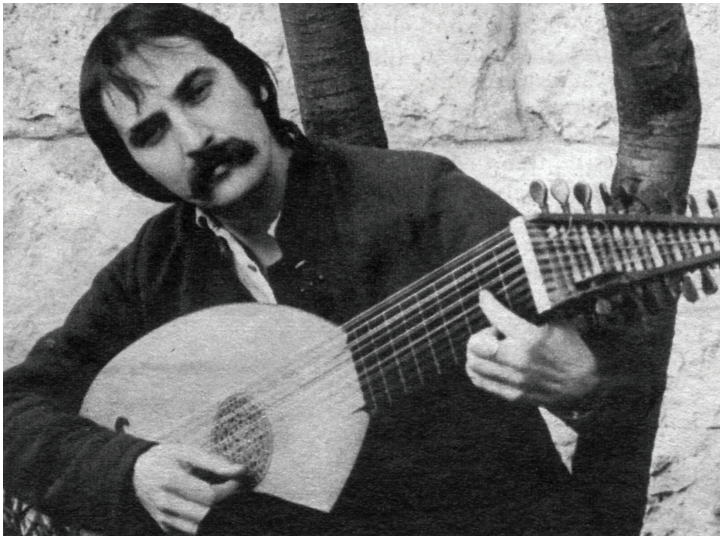

◆ *Az énekmondásban a szöveg és a zene milyen kapcsolatban van egymással?*

Régi adatközlők, még a gyűjtők lejegyezhették, így kezdtek dalolni: „mondok egy éneket". Ez többet jelent, mint az éneklés. A históriás énekesek járták az országot, beszámoltak a hadicselekményekről, írástudatlan tömegek körében előadott

hősi események közlésével, „informálásával" közösségi cselekedetet szolgáltak. Egy nagyon szép kazah monda, a *Vadló* című mélyen megvilágítja, hogy milyen fontosat jelentettek az énekmondók. A történet pedig így szól: Dzsingisz kánnak volt egy unokája, aki nagyon szeretett vadászni, főleg vadlóra. Egy alkalommal vadászat közben a vadló megölte. Otthon erősen várták, de a fiú nem jött. A szomorú eseményről senki nem mert beszámolni, mert a kán azt mondta, hogy aki elsőként a rossz hírrel szolgál, fülébe forró ólmot öntet. A kán kedves dombrajátékosa mégis előadta az eseményeket, a vadászat, a megsebesítés, megöletés históriáját. A kán a dombrát öntette tele ólommal. Hiszen az a hírhozó fülének is megfelelt – szolgálatát tekintve.

◆ *Egy fiatalember hogyan jut arra a gondolatra, hogy régvolt századok históriájával és hangszerével foglalkozzon?*

Végzettségem szerint vegyész vagyok. A debreceni Délibáb együttesben közelebbről és mélyebben kezdtem foglalkozni a magyar népdal táji és történeti kérdéseivel. Nagyon sokat köszönhetek Kallós Zoltánnak, aki gyűjtéseivel, szóbeli magyarázataival a századokkal ezelőtti hiteles stílusra igyekezett rávilágítani. A históriás énekek előadásának ugyanis speciális stílusa van, nem lehet úgy előadni őket, mint olykor az operaénekesektől halljuk. Egy alkalommal felhívtam Nemeskürty Istvánt, s mint a régi magyar irodalom kitűnő szakértőjétől egy kérdésben véleményét kértem. Elmondtam, hogy a históriás énekekkel foglalkozom. Taxiba ült, eljött hozzám, s többórás felejthetetlen előadást tartott a XVI. századról. Azóta az ő segítségének is nagyon sokat köszönhetek.

◆ *Mi szükség van régvolt idők mai hírmondójára? Miért és kikhez szólnak ezek az énekek?*

Az irodalomtanítás egyre szűkebben irányítja a figyelmet a régi magyar irodalomra. Szomorúan tapasztalhatjuk az érdeklődés folyamatos ernyedését. Az antikváriumok polcaira kell csak rápillantanunk: zsúfolásig vannak régi magyar költők köteteivel. Akikkel főként a Hanglemezklub rendezvényein országszerte találkozom, azok tudják, hogy milyen zenei-irodalmi különlegességre számíthatnak, és érdeklődnek a századokkal ezelőtti idők után. Az énekek egy része a vagabundus élet ízeit idézik meg, amolyan villoni hangulatot, s a kártya, csapszék, adósság, a szép nem iránti vágya-

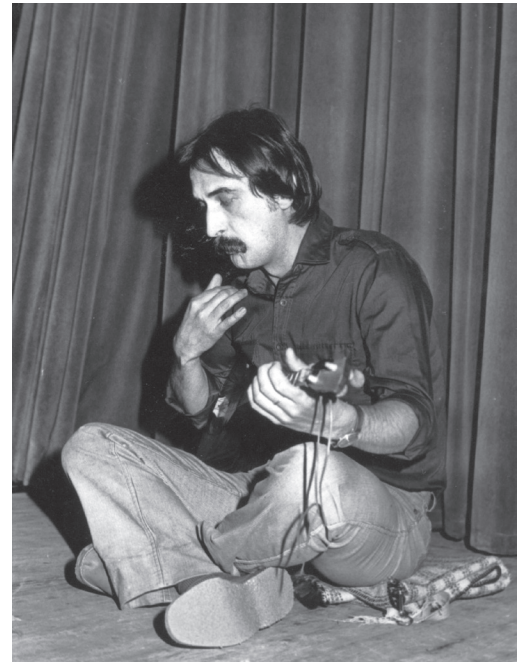

kozás mai életízeit fedezik fel – sok fiatalnak pedig ezért jelentenek élményt.

◆ *Figyelemmel azért nehéz követni a históriákat, mert túlzottan hosszúak és monotonok ezek a művek…*

Képtelenség is volna a sokszor 120–150 strófát előadni. Igyekszem azt az 5–6 versszakot kiválasztani, ami például Tinódi véleményét s magát az eseményeket tartalmazza, és csak ennyit illesztek a műsorba.

◆ *Mi a legfontosabb a história előadásban?*

Az élményszerű megjelenítés. Fontos, hogy értse a közönség a textus históriai összefüggéseit.

◆ *Milyen hangszereken játszik?*

Lanttudásomat Kecskés Andrásnak köszönhetem, tekerőlanton a magam ambíciójából tanultam, citerázni is tudok egy keveset, gitáron például Pálóczi Horváth Ádám gyűjtéséből játszottam alkalmanként, de szeretnék az ő anyagából egy egész estére való anyagot összeállítani. Nemcsak munkássága, egyénisége is izgat. Német dallamokra német ellen írt. Elkészítette német és francia változatban, s amikor a németek keresték, a franciát mutatta.

◆ *Ebben a kánikulában idézhető-e valami aktualitás a régvolt századok énekmondójától?*

Egyik históriás csapszéki kesergőjében például három deci habról és két deci sörről énekelt…

(ablonczy): *Koboznak pöngetője*
(Film – Színház – Muzsika, 1982. július 24, 12–13)

1985

A nevem: Kobzos Kiss Tamás – ez volt a címe annak a november 23-án sugárzott tv-műsornak, amelyben egy fiatalember mutatkozott be a nézőknek. Megkapó egyszerűséggel beszélt életéről, az útról, amely a régi magyar zene- és dallamvilág felfedezéséhez vezetett. Énekszóval és kobozzal kísért, István király alakját felidéző csángó dallam, mezőségi népdal, hegedős ének előadásával tolmácsolta régmúlt korok üzenetét a mának. A fiatalemberben, Kobzos Kiss Tamás előadóművészben bizonyára olvasóink közül is sokan ismerőst fedezhettek fel, hiszen előadóútjai során gyakran megfordult gyülekezeteinkben is.

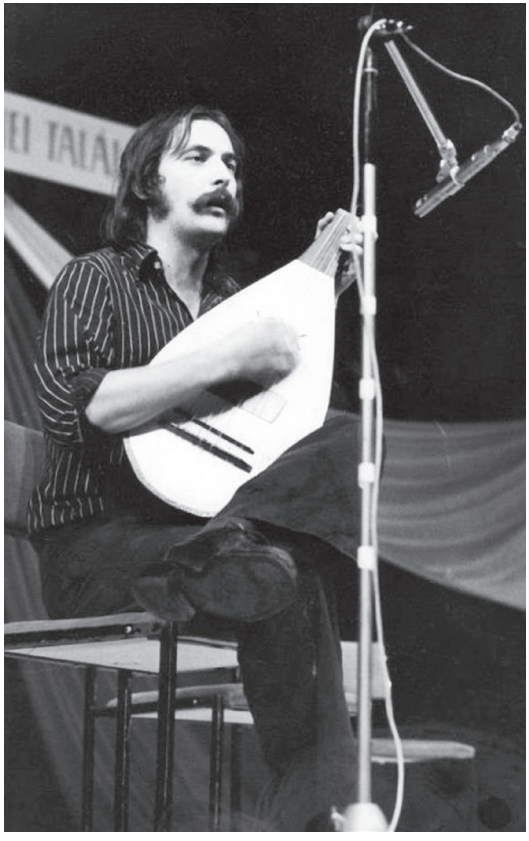

◆ *Miért „Kobzos”?*

Ezt az előnevet 1977 óta vallom a magaménak. Kecskeméten egy népzenei találkozón vettem részt. Az előadásomat bekonferáló Buda Ferenc költő barátom így szólított fel a pódiumra. Találónak éreztem a tőle kapott nevet, mert beszédes név, arra utal, amit szívügyemnek tartok: a régi magyar zenére.

◆ *Előadásaidat valahogy nem lehet beilleszteni az ismert műfajok egyikébe sem. Nem versmondás, de mégis van benne valami szavalatszerű. Nem szólóéneklés, de mégis erősen rányomja bélyegét a szólóének. Nem hangszerszóló, de mégis elválaszthatatlan tartozéka előadásaidnak a hangszer is. Milyen műfaj ez akkor?*

Régi, ősi, de mára már sajnos elfeledett műfaj. Énekmondásnak hívják. Eredete még az írásbeliség előtti időkre nyúlik vissza. Egyszemélyes műfaj. Az énekmondók az ősi időkben, már a keresztyénséget megelőző századokban is, és különösen a keleti népek életében kulcsszerepet töltöttek be. Formailag az énekmondásban eggyé szervül a vers és dal. Tartalmilag pedig az énekmondáson keresztül egy közösség történelme, hagyománya, irodalma, zenéje, sőt hite is eggyé ötvözve, letisztult formában lép elő. Az énekmondók voltak azok, akik egy nép fölhalmozott történel-

mi tapasztalatait, közösséggé formáló élményeit versben és dalban megfogalmazták és megőrizték, s lélektől lélekig hordozták, akik nem engedték kihunyni az emlékezet lángját. S mindebben hallatlanul nagy szerepe volt a személyességnek, tehát hogy az énekmondók a nép körében járva-kelve embertől emberig vitték az üzenetet. S embereket, akik nem tudtak sem írni, sem olvasni, megtanítottak emlékezni. Nem utolsósorban úgy, hogy fölmutatták: mire kell és mire érdemes emlékezni.

◆ *Továbblépve az írásbeliség előtti, nem keresztyén korból a keresztyénség századaiba, hogyan alakult az énekmondás sorsa?*

A XVI. század, a reformáció kora fedezte fel újra az énekmondást. Országunkat több felől is halálos veszély fenyegette, fönnmaradásunk forgott kockán. Ilyen sorsdöntő helyzetben elementáris szükséggé vált, hogy a magyarság mintegy igazolja más népek, s önmaga előtt is létének, államiságának jogosságát. Ennek útja pedig a közös múlt felmutatása, újraélése és újraértelmezése volt. Mára már köztudott, de azért nem árt emlékeztetni, hogy a reformációban a bibliai történelemszemlélet kapott újra középponti szerepet, az ti., hogy az Isten népének emlékeznie kell Isten szabadító tetteire.

◆ *Beszélgetésünk elején említetted azt, hogy az énekmondáknak az írásbeliséget megelőző korokban jutott különlegesen jelentős szerep a közösség fenntartásában. De a reformáció egyik hatalmas tette éppen az volt, hogy a magyarra fordított írott Igét, a Bibliát, a zsoltárokat a nép kezébe adta. Feltételezem tehát, hogy az énekmondás szerepének is módosulnia kellett idők jártával…*

A reformáció írásbeliségéről alkotott mai képünk csak részben fedi a valóságot. Míg egyrészt igaz, hogy a megjelenő bibliafordítások hatalmas lökést adtak az írásbeliség elterjedésének, arról azért nem szabad elfeledkezni, hogy a XVI. század magyarságának csak elenyészően kis töredéke tudott írni és olvasni. Az emberek többsége továbbra is emlékezetből tanulta meg a múlt nagy eseményeit, emlékezetében raktározta el a közös élményeket. Ezért lehetett sorsdöntő szerepe az énekmondásnak a reformáció korától kezdve, Tinóditól el egészen Csokonaiig. Ezek az énekmondók

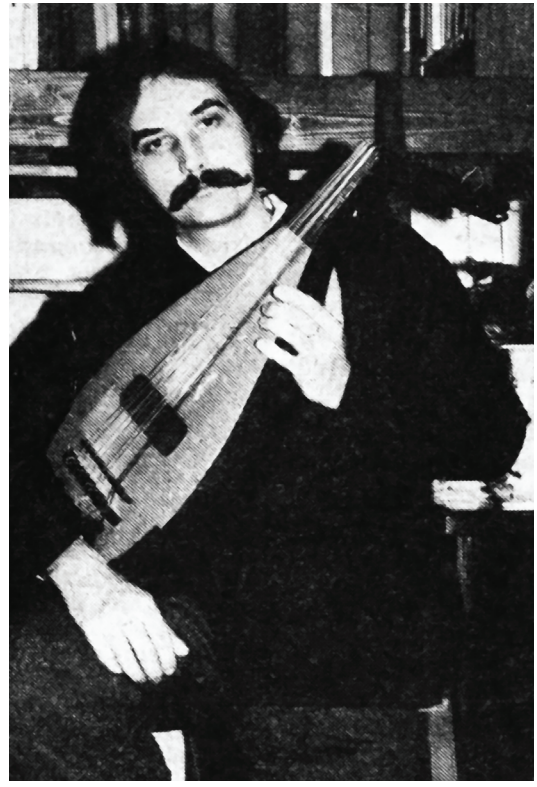

többnyire papok, tanítómesterek voltak. Sztárai Mihály, Szkhárosi Horváth András, Farkas András, Tinódi Lantos Sebestyén egy szál hangszerrel a kezükben, énekszóval mondták el a népnek az Ige üzenetét. Prédikáció és ének összetartozott és egyenértékű volt. Az énekes prédikátorok, énekmondók munkássága a magyarság történelmének ebben a válságos szakaszában megtartó erőnek bizonyult.

◆ *Hogyan vezetett az út az énekmondás felfedezéséig?*

Kerülővel. A 60-as évek elején jelenkorunk fiatalságának divathangszerén, a gitáron kezdtem el tanulni. Akkoriban nagyon vonzott az amerikai népzene, a country muzsika. Ma már nem tudnám lépésről lépésre rekonstruálni, de figyelmem fokozatosan a régi magyar zene felé fordult. Eleinte gitáron játszottam virág- énekeket. Azután Kisújszállásról kaptam egy citerát és megtanultam azon is játszani. Ekkor katona voltam. Később az egyetemen, a debreceni egyetem vegyész szakán folytatott tanulmányaim mellett teljes erőbedobással kutattam a régi magyar dallamkincset, önálló gyűjtőutakra is elmentem. Bekapcsolódtam a táncházmozgalomba. Előbb a Délibáb, majd a Kaláka, végül pedig L. Kecskés András együttesében játszottam. Közben az egyetemet befejeztem, s 74-től 79-ig restaurátorként dolgoztam. Aztán önállósítottam magam, s ma már csak az énekmondásnak élek.

◆ *A családi háttér mennyiben adott ehhez indíttatást?*

Sokat kaptam otthonról. Édesapám, Kiss Tamás költő, a debreceni Kossuth Gimnázium nyugalmazott tanára. A régi magyar kultúra iránti vonzalmam egyik inspirálója az általa is teremtett otthoni légkör volt. Azután hadd emlékezzem meg nagyapámról, akit sokszor meglátogattam Kisújszálláson. Éneklésére, dalaira ma is emlékezem.

◆ *Hogyan zajlik egy mai énekmondó élete?*

Folyton úton vagyok. Iskolákba járok „rendhagyó" irodalmi órákat tartani, klubokat keresek fel, több hanglemez elkészítésében közreműködtem. A Radnóti Színpadon Nagy Attila színművésszel közös előadásunk, a *Toldi* ötödik évadjába lépett.

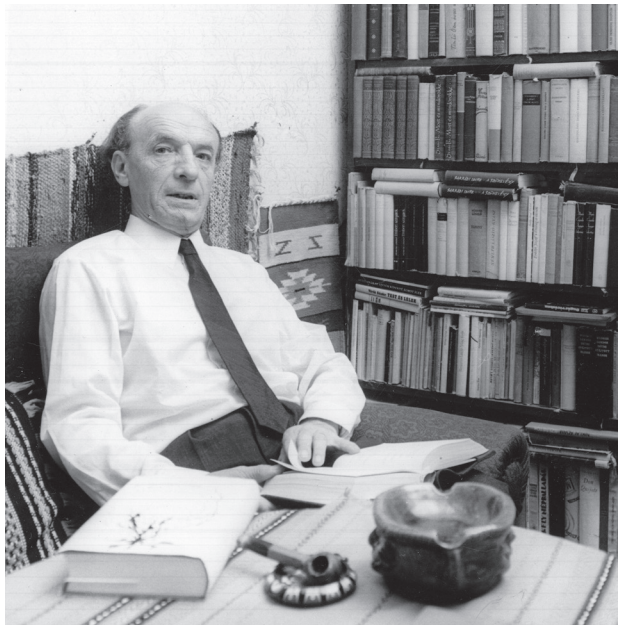

Hazai útjaimat meg-megszakítva külföldön is járhattam a régi magyar kultúra követeként. Európa szinte minden országában voltam, s két alkalommal Japánban is felléptem.

◆ *Sokakban megfogalmazódhatott, így bennem is, a kérdés: nem idejétmúlt forma ez? Egyedül, divatjamúlt hangszerrel kilépsz a pódiumra, megdallamosított régi versezetet adsz elő. Ma, egy gyökeresen új és más történelmi környezetben, mindig újszerűbb előadási módra lehetőséget adó technikai adottságok közepette lehet-e még mondanivalója a régiek üzenetének? Az elektromos gitárok és mindenféle technikai csodák világában hallathatja-e még hangját a koboz, a citera és a lant?*

Az a véleményem, hogy a jelent és a múltat nem szabad egymással szembeállítani. Személy szerint nagyra értékelem és elismerem a legmodernebb muzsikát is, amennyiben azt magas szakmai színvonalon művelik. De nem hinném, hogy az egyik kizárná a másikat. Ma igen-igen fontos feladat a múlt értékeinek fölmutatása, életközelbe hozatala. Az életközelség a lényeges. Lehet ugyanis a múltból információdarabkákat felcsippenteni, valahogy úgy, ahogy mondjuk az iskolai tananyag megismertet egy-egy Balassi- vagy Tinódi-strófával. De ettől idegen maradhat még az olvasónak Balassi is és Tinódi is. A lelki kapcsolat a fontos. Arra törekszem tehát, hogy előadásaim során ez a belső lelki kötelék a régiek és a maiak között megszülessék. Hiszem, hogy a történelem folytonosságát nemcsak elméleti szinten kell tudomásul venni. Sokkal többről van szó: a folytonosság élményt adó megéléséről. S aki idegeiben érzi ezt a folytonosságot, nem számol a tovatűnő századokkal. Ady mondja ezt szépen Ilosvairól szólva:

Egy-két század mit számít köztünk?
Ő is itt álmodott és sínylett.
Álmodtunk, sírtunk, ösztönöztünk.

◆ *Nagyon igaz, amit a folytonosságról mondtál. Mégis, mindennek ellenére makacsul ágaskodik bennem még egy kérdés. Vajon ez a „folytonosság-filozófia"nem a jelentől való menekülés egyik formája?*

Ezt is végiggondoltam már, úgyhogy nem felszínesség, ha rögtön rávágom: nem. Célom az, hogy a jelent szembesítsem a múlttal, hogy ebből az ütközésből valami szikra pattanjon ki, amitől tüzet fognak az emberek. Én éppenséggel a jövő-

ért dolgozom, nem az önmagában vett múltért. A dalok, versek kiválasztásával, életre varázsolásával, a hangsúlyok elhelyezésével már aktualizálok a jelennek a jövőért. Én magam sem szeretem az üres nosztalgiázást, céltalan múltba-révülést.

◆ *Végül, de nem utolsósorban hadd kérdezzem meg: mit jelent számodra az egyház? Mint említetted, az énekmondás magyarországi sorsa ezernyi szállal kötődik a hazai protestantizmus történetéhez.*

A mai gyülekezeteket a XVI. századi közösségek egyenes ági utódjainak és örököseinek tekintem és fogadom el. Ezért igen nagy öröm és megtiszteltetés számomra, ha gyülekezeti közösségekben szolgálhatok.

◆ *Szolgálhatsz? Meglep, hogy ezt a szót használod, ugyanakkor nagyon örülök neki.*

Igen, szolgálok. A szó valódi értelmében vett szolgálatnak tekintem az egyházi közösségekben végzett munkámat. Szívesen teszek eleget minden hívásnak. Az elmúlt félévben jártam az Őrségben, Baranyában, sok gyülekezetben énekeltem. Ezenkívül előadásokkal szolgáltam a kölkedi és a tahi gyermek- és ifjúsági összejöveteleken, a debreceni kántorképzőn, legutóbb a földrengés-károsultakért rendezett Ráday-esten a Gorkij fasorban. Személyes szálakkal is kötődöm a református egyházhoz. Édesapám a debreceni Teológiát is elvégezte. Jelenleg a Kollégium öregdiákjait egybefogó társaság elnöke. S hadd mondjam el, hogy feleségem, Mikolai Ágnes is lelkész.

◆ *Hogyan látod szolgálatod jövőjét? Vannak-e terveid?*

Azt szeretném, ha a régi magyar zenét gyülekezeteink tagjai, s különösképpen az ifjúság még jobban megismerné. A Confessio legutóbbi száma közölte a Kilián István által felfedezett, s általam dallamokkal kiegészített első magyar betlehemes játékot. Terveim között szerepel egy olyan énekgyűjtemény szerkesztése, amely XVI. századi, kevésbé ismert dallamokat dolgozna fel népszerű formában, kimondottan ifjúsági gyülekezetek használatára. Hiszem, hogy nem lenne haszon nélküli, ha la fiatalok énekszón keresztül is még erősebb szálakkal kötődnének a múlthoz, hitvalló eleinkhez.

Köntös László: *Az énekmondó. Beszélgetés Kobzos Kiss Tamással*
(Reformátusok Lapja, 1985. dec. 22–29., 4.)

Liptay Katalin (L. K.) és Nemeskürty István (N. I.) rádióbeszélgetése Kiss Tamással (K. T.) és Szabó Istvánnal (Sz. I.)

Kiss Tamás és Szabó István mai lantművészek, énekmondók. Rokonszenves elkötelezettséggel a gyakorlatban igyekeznek a közönséghez közelebb hozni azt a távoli világot, amit a 16. századi históriás ének jelent a mai embernek…

N. I. *Mi a koboz?*

K. T. A koboz a lant rövidebb nyakú rokona. Keményebb hangzású hangszer, mint a lant.

N. I. *Ha 16. századi vagy még régebbi épületben hangzik fel a koboz- vagy lantszó: erősebben, szebben hangzik, mint egy később épült teremben?*

K. T. Igen, ha nincs átépítve az épület. Ne feledjük, hogy ez a zene nem templomokban szólalt meg, hanem várkastélyokban, kúriák tornácán. Moldovai Mihály említi, hogy őt be se engedték a szobába…

N. I. *A mai hallgató fülének, miután megszoktuk a nagyzenekari hangzást, nagyon szegényesnek tűnik ez a koboz- és lantszó. De a korabeli hallgató, aki nagyon ritkán hallott hangszeres zenét, zenekarral előadva meg talán soha életében: sokkal teljesebb zengéssel, sokkal nagyobb hangélményt kapva hallotta. Jól gondolom?*

K. T. Ez feltétlenül igaz. Hadd mondjak példát erre. Bakfark Bálint ezen az egyszerű hangszeren, melyen egy kéz, a bal kéz állítja elő a hangokat, több szólamban tudott játszani, éppen ezzel vált virtuózzá.

N. I. *Miben lehetne meghatározni a lant és a koboz közti különbséget a korabeli hallgató szemszögéből? Vajon Tinódi mi szerint vette elő az egyiket vagy a másikat?*

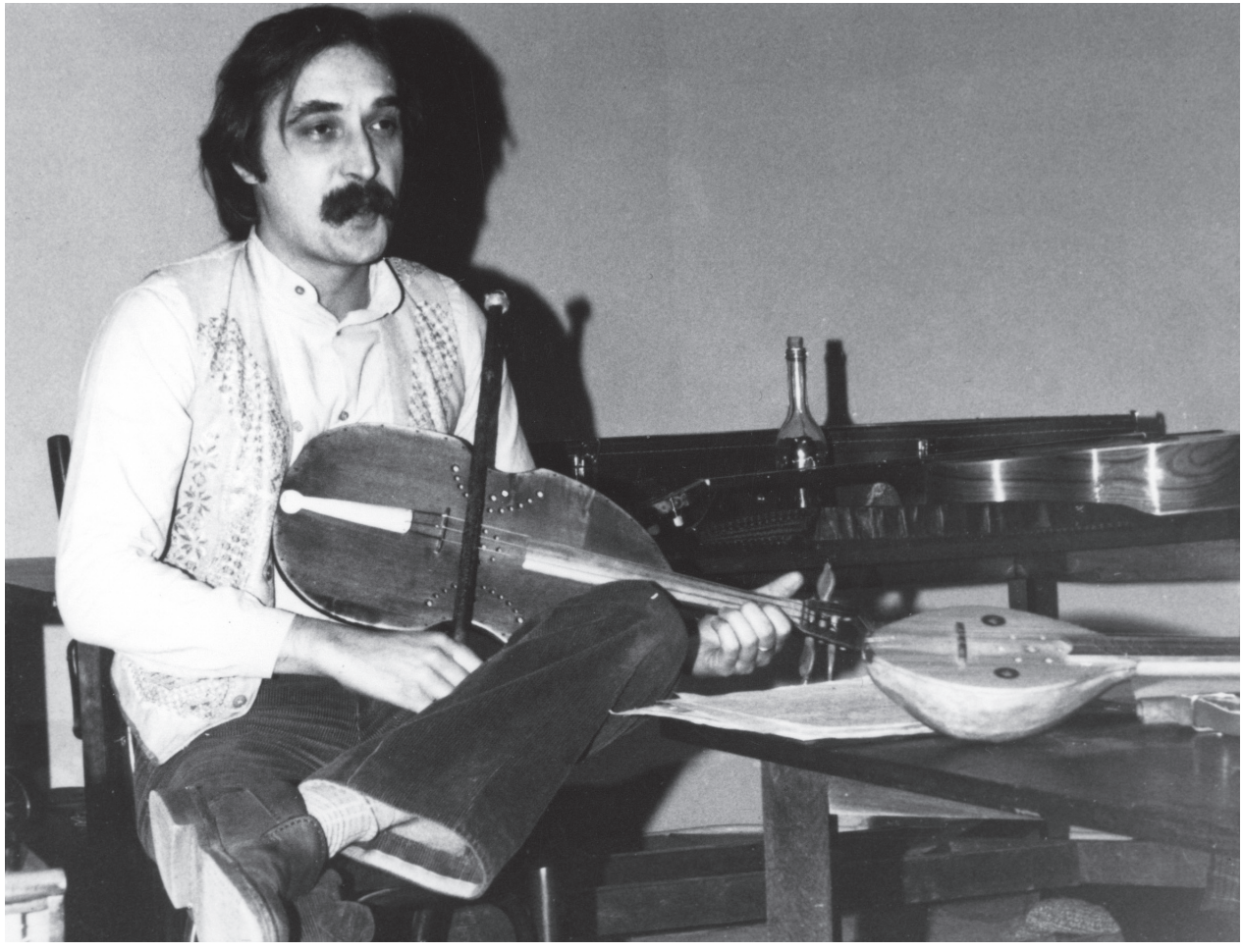

Sz. I. Valószínűleg a dallam formája vagy stílusa határozta meg a választást. A 16. századi hallgatók és zenészek egyaránt különbséget tudtak tenni primitívebb dallamok és udvari fülekhez méltóbb dallamok között; ez meghatározhatta a kíséretet…

N. I. *Tehát a lant előkelőbb hangszernek számított, mint a koboz.*

Sz. I. Mindenképpen. Valószínűleg már akkor is drágább hangszer volt. Több húrja van; a játékmódja bonyolultabb. Éppen a 16. században ért el olyan fokra a lantművészet, hogy a lantosok képe-

sek voltak többszólamú játékra. Egy szál lanton madrigálokat játszottak, 4-5 és 6 szólámú dalokat írtak erre a hangszerre.

K. T. Lanthúrt már akkor is Bécsből kellett szerezni, maradtak erről feljegyzések.

N. I. *Miből készült a lanthúr?*

Sz. I. Bélből készítették. […]

L. K. *Azok a lantok, vagy más egyéb hangszerek, amelyeken a Bakfark Bálint lanttrió vagy a Bakfark Consort tagjai játszanak, milyen korból származnak? Maguk építik ezeket a hangszereket? Hogyan jutnak hozzájuk?*

Sz. I. Rekonstruált hangszertípusok. Múzeumi példányok alapján készíttetjük el ezeket a reneszánsz hangszereket. Kiss Tamásnak van olyan hegedűje, amely régi népi konstrukció…

K. T. Egy barátom készítette: Fafaragó Nagy Pista…

L. K. *Ma egyre szélesebb körben elterjedő divat a hangszeres előadóművészetben régen elmúlt korok hangzását imitálni, tehát lehántani mindenféle romantikus sallangot, ami a századok folyamán rájuk ragadt. Ugyanúgy van ez az énekes előadóművészetben is? Lehet nyomokat, utalásokat találni arra, hogyan hangozhatott akkor az ének, milyen énektechnikával adták elő a műveket annak idején?*

Sz. I. A 16. században és később még inkább elég sok olyan elméleti írás jelent meg, amely útmutatást ad az éneklés technikájára nézve, bár ezek nem hiszem, hogy nagyon használatosak voltak Magyarországon, legalábbis a népi körökben, az egyszerűbb emberek körében nem. Ezek inkább madrigálok éneklésére adnak utasítást. A históriás énektípust úgy kell tanulmányoznunk, ahogy azt Kiss Tamás is teszi: meghallgat olyan énekeseket, akik még fellelhetők, és olyan területeken adják elő az ősi és hősi énekeiket, ahol még valószínű, hogy a régi éneklési technikát használják.

N. I. *Ennek a nép közötti éneklésnek a templomi, gyülekezeti éneklés szabott irányt, hiszen ott nemcsak vallásos énekeket énekeltek, hanem bibliai széphistóriákat is. A közös gyülekezeti ének nevelte a gyerekből férfivá serdülő későbbi lantost, és ez nevelte az ő közönségét is. Elképzelhető, hogy egy élményt adó lantest után, egy-egy ilyen alkalommal együtt is énekeltek. A refrént énekelték spontán, vagy esetleg maga a művész, mondjuk Tinódi Sebestyén biztatta őket arra, hogy a refrént énekeljék vele.*

Sz. I. Ez valószínű. Bocskai idejéből maradt fenn egy olyan ének, amelynek címe mellé odajegyezték, hogy Bocskai hajdúinak éneke. Ez mindenképpen arra utal, hogy a dalt többen énekelték. Valószínű, hogy különösen a katonák gyakran tették ezt.

N. I. *Tehát elképzelhető, hogy este, fáklyafény meg gyertyák fénye mellett megkezdődik az előadás, amely végül is általános éneklésbe torkollik.*

Sz. I. Bizonnyal így van és gondolom, néhány szerző kifejezetten azért írt bizonyos éneket, hogy az közös énekké váljon. […]

K. T. Szigetvárról szlovák nyelven is énekeltek, Tinódi egyik énekéből pedig Tinódi eredeti dallamával szlovák nyelvű ének is keletkezett. Átvételek, kölcsönhatások léteztek. […]

Nemeskürty István – Liptay Katalin:
A magyar művelődés századai,
Bp., RTV–Minerva, 1985.

1996

A reneszánsz életérzés feltámasztása, Mátyás király szellemi örökségének ápolása s természetesen a reneszánsz zene és tánckultúra terjesztése indokolta az 550. évfordulón, 1993-ban először megszervezett *Dies Mathiae Corvini* rendezvénysorozatot. A hagyományteremtő szándék bevált, s az idei nyolcnapos seregszemle már nemcsak Kolozsvárt, de egész Erdélyt megmozgatta. A IV. Mátyás-napi rendezvénysorozatnak rangos külföldi meghívottai, előadói is voltak. A lantművész és énekmondó Kobzos Kiss Tamás ismerősként jött Kolozsvárra. Nemcsak családi gyökerei, hanem hivatása is köti Erdélyhez. […]

◆ *Gondolom, a reneszánsz hangszernek, a lantnak is megvolt a maga reneszánsza. Fel kellett támasztani…*

Ez Európában egy-két generációval előttünk történt meg, Magyarországon pedig a hetvenes években. A népzene mellett ez a régizenének is egy olyan jelentős periódusa volt, amely máig is tart.

◆ *Egyszerűen divatjelenségről van szó, vagy annál többről is?*

Egyfajta szükségszerűség ez. Az emberiség érzi, hogy a folytonos előrehaladásban ideje már hátra is nézni egy kicsit. A romantikában ez már megtörtént, de akkor mindez nagyon felemás formában ivódott bele a zenébe. Persze voltak kivételek is. Bartókék már sokkal mélyebbre tudtak ásni, és olyan örökséget hagytak ránk, amit feltétlenül folytatni kell.

◆ *Akkor hát, bizonyos fokig, lélektani magyarázata is lenne a jelenségnek?*

A világ egyre összetettebb, egyre szintetikusabb lesz. Én a néprajzkutatást összekapcsolnám a környezetvédelemmel, hiszen a fő cél ugyanaz: megmenteni, tovább éltetni mindazt, ami még megmenthető. Túl könnyű lenne itt valamiféle di-

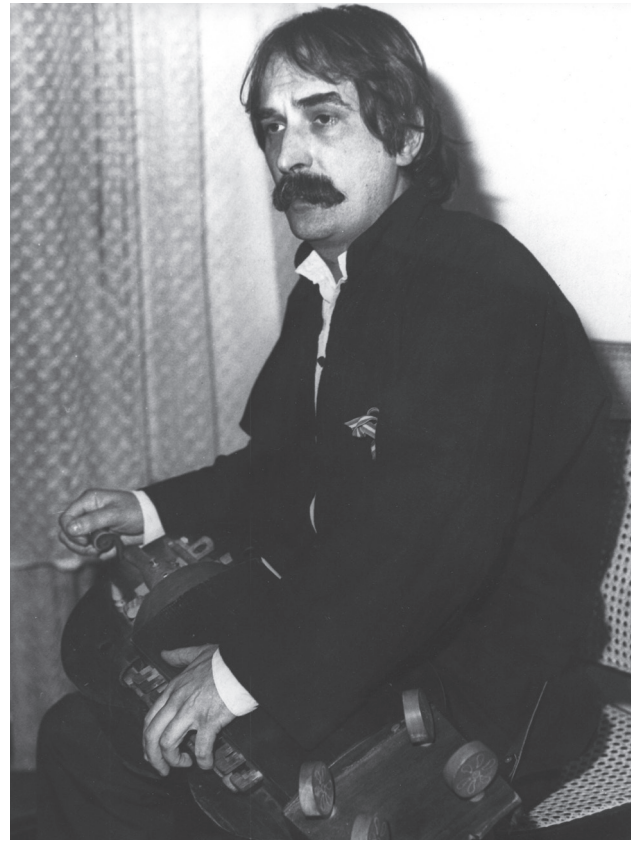

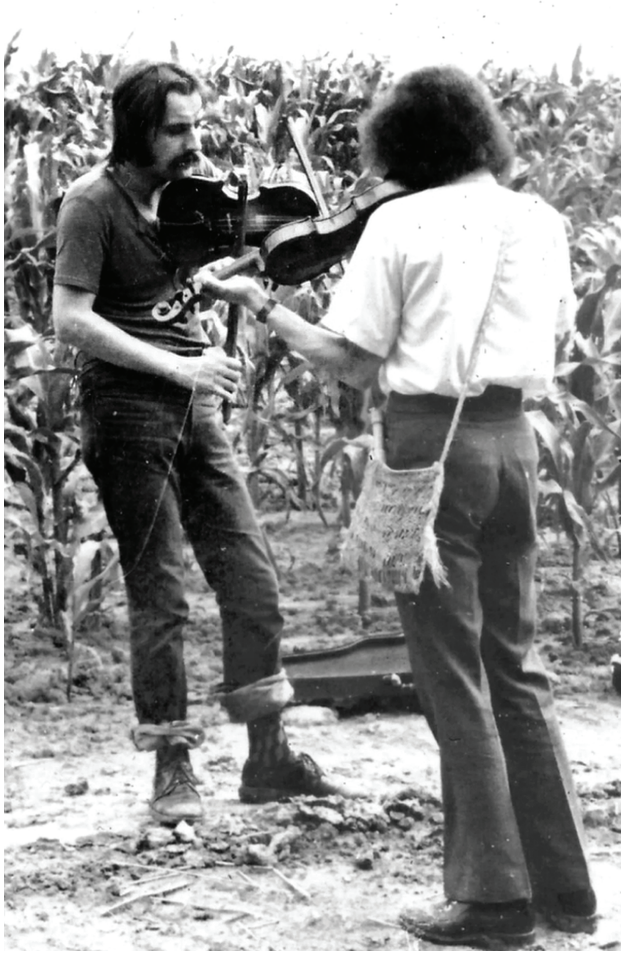

vatjelenségről beszélni. Nem véletlen az érdeklődés intenzitása, s az sem, hogy éppen nálunk talált olyan termékeny talajra. Nyugaton sokkal jobban rácsodálkoznak erre az egész folyamatra, ami nálunk zajlik. Tehát, mondjuk, a táncházmozgalomra. Azt hiszik, hogy nekik nincsenek már olyan hagyományaik, amelyeket ilyen módon lehetne éltetni. Pedig vannak. Én még abban is hiszek, hogy ez a példa terjedni fog, és Európa újra felfedezi önmagát, akár visszamenve a római időkig is.

◆ *Nyugaton érdemes még egyáltalán keresni-kutatni? Hiszen Erdélyhez képest már Magyarországon is kevesebb a találnivaló…*

Azért mondtam mindezt, mert láttam is a megvalósulását. 15 éve muzsikálunk egy barátommal Provence-ban, s annak idején, a nyolcvanas években ott is létrejött, magyar példára, a táncházmozgalom. Koncertjeink után a régi táncokat táncolták. A szentiváméji mulatságon hajnalig is. Rengeteg reneszánsz táncot bányásztak elő. Olyanokat, amelyek féligmeddig még éltek a nép körében.

◆ *A táncházmozgalom, a népi kultúra urbanizálódása nem rejt magában veszélyeket is?*

Ellenkezőleg, ha ez a folyamat nem erősödött volna meg, a legtöbb érték már menthetetlenül elveszett volna. A táncházmozgalom az autentikus népzenén alapul, nem tűr el semmi fölösleges göncöt. Ami pedig a reneszánsz táncot illeti, itt nem a külsőségeken van a hangsúly. Farmerben is lehet táncolni. A lényeg az, hogy lélekben tudjunk visszamenni az időben, hogy bensőnkben azonosuljunk a reneszánsz eszmékkel.

Németh Júlia: *Játék, tudomány, művészet. Reneszánsz Napok Kolozsváron*
(Szabadság, 1996. március 7.)

2001

Debrecen első nagy énekmondónk, Tinódi Lantos Sebestyén halálának napján újra lehetőséget adott szülöttjének az emlékezésre, a tanításra, a magyar értékek közvetítésére. Kobzos Kiss Tamás hazatért egykori iskolájába, a Dóczy Gedeon Református Gimnáziumba, hogy énekeljen Debrecenről, Debrecenből. Műsorába citálta Fazekas Mihályt, Csokonait, édesapját, Kiss Tamást és sok más poétát, akik megfordultak itt vagy hosszabb ideig a város lakói voltak. A Tinódi nyomdokaiba lépő lantos, kobzos, gitáros énekmondót *Főnix és bárány* című CD-je bemutatóján kérdeztem életútjáról, művészi és emberi hitvallásáról.

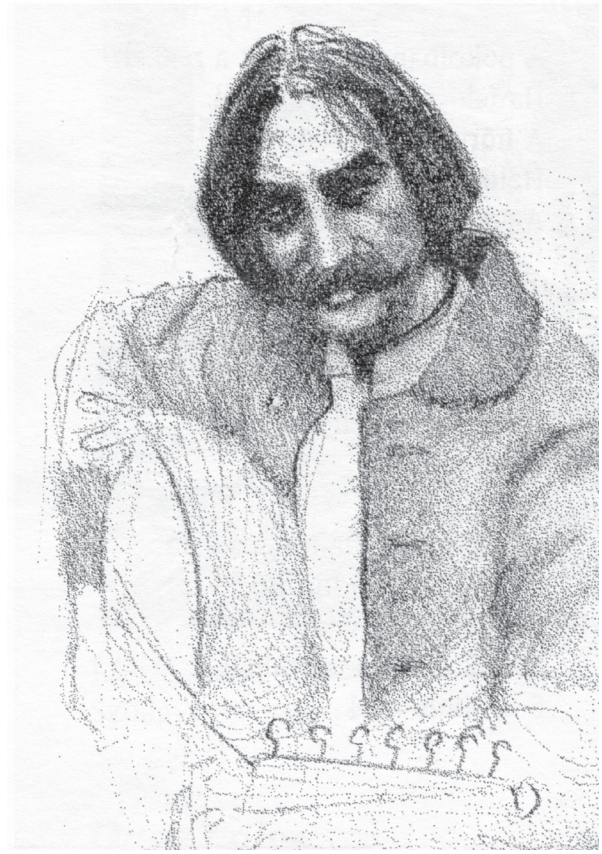

Bonyolult történet az enyém. Már a gimnáziumban is hozzám tartozott a gitár, amikor vegyész lettem, akkor már a citera is. Belekeveredtem egy színjátszó társaságba is, a Főnixbe, amellyel a Szegedi Színjátszó Fesztiválon nagyon nagy sikert arattunk, az aranyérmet is elhoztuk. Ez újabb munkára serkentett. Szerepeltem Juhász Ferenc *Tékozló ország* című darabjában, ahol már lantoznom is kellett az ének mellett. Ekkor lettem olyan „énekmondószerű". […]

◆ *Sokfelé járt már a világban. Milyen érzés visszatérni Debrecenbe, megmutatni, hogy mit tanult, mit gyűjtött?*

Fantasztikus érzés, különösen ma, itt a saját volt gimnáziumomban lenni, újra ezt a levegőt szívni. Büszkék lehetnek a debreceniek, hogy nemcsak az irodalomban, hanem az énekmondásban is olyan egyéniségek jártak itt, mint Tinódi, Fazekas, Pálóczi Horváth Ádám. Debrecen valóban a magyar kultúra műhelye.

◆ *A kálvinista Rómában nőtt fel. Fontos-e önnek, hogy református?*

Nemcsak fontos, hanem meghatározó is az életemben. Szomorú vagyok, amiért a magyar kultú-

ra az utóbbi száz évben eléggé féloldalas. Maga a zenekutatás is jóval többet foglalkozott a katolikus zenével, mint a protestánssal. Rengeteg kiadatlan anyag van. Talán ma is vannak olyanok, akik perifériálisnak tekintik ezt a művészetet, aminek pedig nagyon szoros kapcsolata volt a magyar nyelv megmentésével. Protestáns kultúra nélkül ez az ország lehet, hogy Európa része lenne, de nem lenne Magyarország.

◆ *Mi az ön művészetének a célja, üzenete? Felhívni az emberek figyelmét a protestáns kultúrára, vagy úgy általában a magyar kultúra, a magyar értékek közvetítése, felelevenítése?*

Mindkettő. Szeretném arra biztatni az embereket, hogy ne csak hallgatói, nézői, hanem tevékeny részesei legyenek az életnek. Amit csinálok, az erről is szól. Igaz, hogy ritkán írok saját dallamokat, de látom, hogy erre szükség van. Ugyanakkor miért ne próbálkozhatna bárki versírással vagy zeneszerzéssel? A régi korokban ez természetes volt. Csokonai kortársai közt nagyon sok fűzfapoéta éldegélt, rossz költők, akik ábrándoztak és verseket írtak. De miért olyan nagy baj ez? Fontos része volt a kultúrának. Csak később derült ki, hogy ki az igazán nagy költő, de mindenkinek meg kellett ezzel próbálkozni. […]

J. Bugya Éva: *Debrecenből – Debrecenről. Jókedvű, fájdalmas, „borízű”, őszinte énekek*
(Főnix, 2001. március, 6.)

2005

A hetvenes években az volt beírva a személyi igazolványába: „kobozzal kísért énekes". Ma régizene- és népzenekutatóként, -gyűjtőként, pedagógusként és előadóművészként dolgozik. Azt mondja, mindez egy irányba mutat – az értékekhez való ragaszkodás, a felelősség ébresztgetése felé. […]

Az énekmondás, amelyet magam is művelek, régen nagyon elterjedt foglalkozás volt, ezt számos feljegyzés tanúsítja. Galeotto Marzio, Mátyás történetírója jegyzi fel: míg a palota egyik szárnyában a királyné Pietro Bonót, Európa egyik legjobb lantosát hallgatta, a másik szárnyban históriás énekesek zengték a magyar hősök vitézi tetteit. A krónikák, Thuróczy, Anonymus és a többiek történeti művei is a „csacsogó regösök" elmondásai nyomán születtek.

◆ *Művészi babérokra törekedtek, vagy inkább arra, hogy történeteket adjanak át?*

Nem a kíséret színvonala volt elsődleges, hanem hogy ébren tartsák a közönség érdeklődését. Arról azonban, hogy milyen volt az eredeti előadásmód, igen keveset tudunk. Ami biztos: a személyes közlés, átélés volt a lényeg, ahogy ma is az. 1973-ban, amikor Baranyában gyűjtöttem, találkoztam egy áttelepített csángó asszonnyal, Simon Ferenc Józsefnéval. Hatodik órája ültünk nála, amikor elfogyott a szalag. Erre azt mondta: „nem baj, tudok én magnó nélkül es énekelni; mondok egy éneket, s mondok egy másat es". Akkor értettem meg: a leghitelesebb emberek szinte maguknak énekelnek, valamiféle transzállapotban. S ez az asszony írástudatlan létére hihetetlenül sok éneket megőrzött. Kájoni *Cantionaléjának* (énekgyűjteményé-

nek) dallamait úgy sikerült Domokos Pál Péternek reprodukálnia, hogy egy Gáspár Simon Antal nevű ember elénekelte az elveszett XVII. századi énekeket.

◆ *Mi hasznunk származik abból, ha előásunk elfeledett hagyományokat?*

Érdemes belegondolni, mi indította arra elődeinket, hogy a hagyományos kultúra felé forduljanak. Az egykori közfelfogás szembeállította az európai és a magyar kultúrát. Herder egyenesen kihalásra ítélte a mi nyelvünket. Most lesz Csokonai halálának kétszázadik évfordulója, és jó lenne, ha életműve értékelésénél felmerülne: ő volt az első tudatos magyar népdalgyűjtő, ha elveszett is gyűjteménye jelentős része. Mindenesetre kétségbeesett szándék volt abban az időben arra, hogy igazoljuk: a mi kultúránk összemérhető Európáéval.

◆ *A históriás énekmondás világjelenség?*

Igen, minden szerves kultúrában megvolt. Az európai és ázsiai kultúra egyébként a középkor elejéig egyensúlyban volt, gondoljunk csak a Selyemútra. Csak a keresztes háborúk, majd az oszmán előrenyomulás változtatta meg a helyzetet. Annak idején, például a mai Spanyolország területén az arab, a zsidó és keresztény kultúra csodálatosan megfért együtt, és természetesen hatással volt egymásra. Nagy butaság azt gondolni, hogy az európai civilizáció a legjobb, s mindent ebből levezetni.

◆ *A klasszikus vagy a népzenéhez áll közelebb ez a műfaj?*

Nálunk nem alakult ki olyan merev határ a hagyományos klasszikus zene és a népzene között, mint például Törökországban. Sőt nem vált el élesen a szakrális és profán zene sem. Előfordult, hogy ugyanazt a dallamot énekelték a templomban és a kocsmában is, csak persze más szöveggel. A genfi zsoltárok is világi dallamokra íródtak. Érdemes azonban megjegyezni, hogy a magyar énekeknek a XVI. században nem volt feltüntetett dallamszerzőjük, míg Nyugaton akkor már megnevezték magukat az alkotók. Talán attól féltek a magyar szerzők, ha rögzítik, a dallam valamiképpen meghal: attól kezdve csak egyféleképp lehet énekelni, holott addig rengeteg változatban terjedt. Tetten érhető ez az impozáns református énekkultúrában is: a debreceni és a kolozsvári énekeskönyvekben ugyanannak a dallamnak más-más formáit találjuk.

◆ *Balassi már büszkén vállalta költő mivoltát.*

Az ő költészete magasabb színvonalú, mint korának poézise. Verseit persze énekelték, s az alkalmazott dallamok között éppúgy vannak régi magyar, mint török, horvát és román eredetűek.

◆ *A tavalyi Balassi-emlékév önnek nagyon sok munkát adott. A költőt ma sokan azért tartják érdekesnek, mert nagytermészetű, szoknyavadász és verekedős ember hírében állt…*

Tanítványa, Rimay János írta le, hogy két bűne volt Balassinak, az egyik a harag, a másik a bujaság. De voltak sokkal fontosabb vonásai is. Ő például a *Bocsásd meg, Úristen, ifjúságomnak vétkét* kezdetű énekét igen fontosnak tartotta mint egyéni bűnvallását és hitvallását, mikor házasodni készült. A mi korunkban összekeveredik a jó és a rossz. Jó, ha nem idealizált Balassi-képünk van, de ne az legyen a végeredmény, hogy ő is ugyanolyan, mint korunk mai popénekes bálványai. Balassitól nem lehet elvitatni, hogy őszintén törekedett a jóra – bűnbánatot tartott, zsoltárt fordított halálos ágyán is. Hazaszeretete ma is példát adhat bárkinek. Ritka tulajdonság ez a média által futtatott sztárok között – hogy a minőségről ne is beszéljünk…

◆ *Nem reménytelenül idejétmúlt dolog ma XVI. századi zenével foglalkozni? Érvényessé, elevenné lehet formálni a régi műveket?*

Igen, lehetséges, de másként, mint ahogy a többség elképzeli. A mi generációnk nem úgy találkozott a népzenével, ahogyan a mai fiatalok, például azok, akik hozzánk, az Óbudai Népzenei Iskolába járnak. A népzenében és a dalkultúrában csupán klisék éltek, amelyeket az iskolás énekgyűjtemények közöltek, s ezeket néhányan lapról elénekelték. Csakhogy ez valójában nem ilyen egyszerű. A régi kottát legfeljebb úgy tekinthetjük, mint csontvázat, amelyre húst kell tenni, és életet kell belé lehelni. Hitelességre törekszünk, de azt is tudjuk, hogy ötven vagy száz év múlva ugyanez a törekvés teljesen más eredményt hozhat. Ez alkotó tevékenység, amelyet a jelentől nem lehet elszakítani. Tíz évig Szabados György zeneszerzői munkásságához kötődtem, három igen jelentős művének megszólaltatásában volt részem. A kortárs zenei törekvések és a régi zene párhuzama csak nálunk nem természetes, Nyugaton sokkal inkább az. Magyarországon kevesen törekszenek rá, hogy a népzene és a régi zene igazi sajátságait megismerjék.

◆ *Minket nem érdekelnek annyira a gyökereink?*

Úgy érzem, sokszor gyökértelen, hagyományoktól elszakadt avantgárd művek jelennek meg, vagy olyanok, amelyek már a megírásuk pillanatában elavultak. Ezért tartom nagyra azt, amit Szabados György vagy Dresch Mihály művel. Ők nagyon mélyre ástak, mert nem spórolták meg a munkát, amivel ez jár – pedig a mi korunk arról szól, hogy minél gyorsabban, minél kisebb befektetéssel érjünk el sikereket. A népi kultúrából is hozhatnék pozitív példákat, például Berecz Andrásét, aki nem egyszerűen elmond egy mesét, hanem újrateremti azt, s a közönség átérzi: a mesék róla szólnak. Katartikus élmény felismerni, hogy benne élünk a mesében, a zenében, történelemben, hogy vannak tágabb összefüggései is az életünknek. Csak nem ismerjük fel – hadd mondjam így – életünk szakralitását, mert szinte minden mai folyamat arra irányul, hogy ettől megfossza az embert. A mai zenekultúra egyre kevésbé vesz tudomást arról, amiről Bartók például rengeteget írt, hogy mennyire fontos az előadásmód, a jó értelemben vett feszesség. Bartók saját darabjai előadásának hosszát percre és másodpercre meghatározta, annyira fontosnak tartotta, hogyan adják elő. Lehet, hogy az európai hallgatóság nem érti, mit énekel egy kazah énekmondó, de a lényegét megértheti, ha meghallgatja. Nemrég Londonban voltam, és egy programfüzetben felfedeztem, hogy az egyik nagyon előkelő hangversenyteremben, az Odeonban egy kirgiz énekes fogja több órán keresztül a kirgizek hősi eposzát, a *Manaszt* énekelni. Ez ott egészen természetes, míg nálunk egyáltalán nem az.

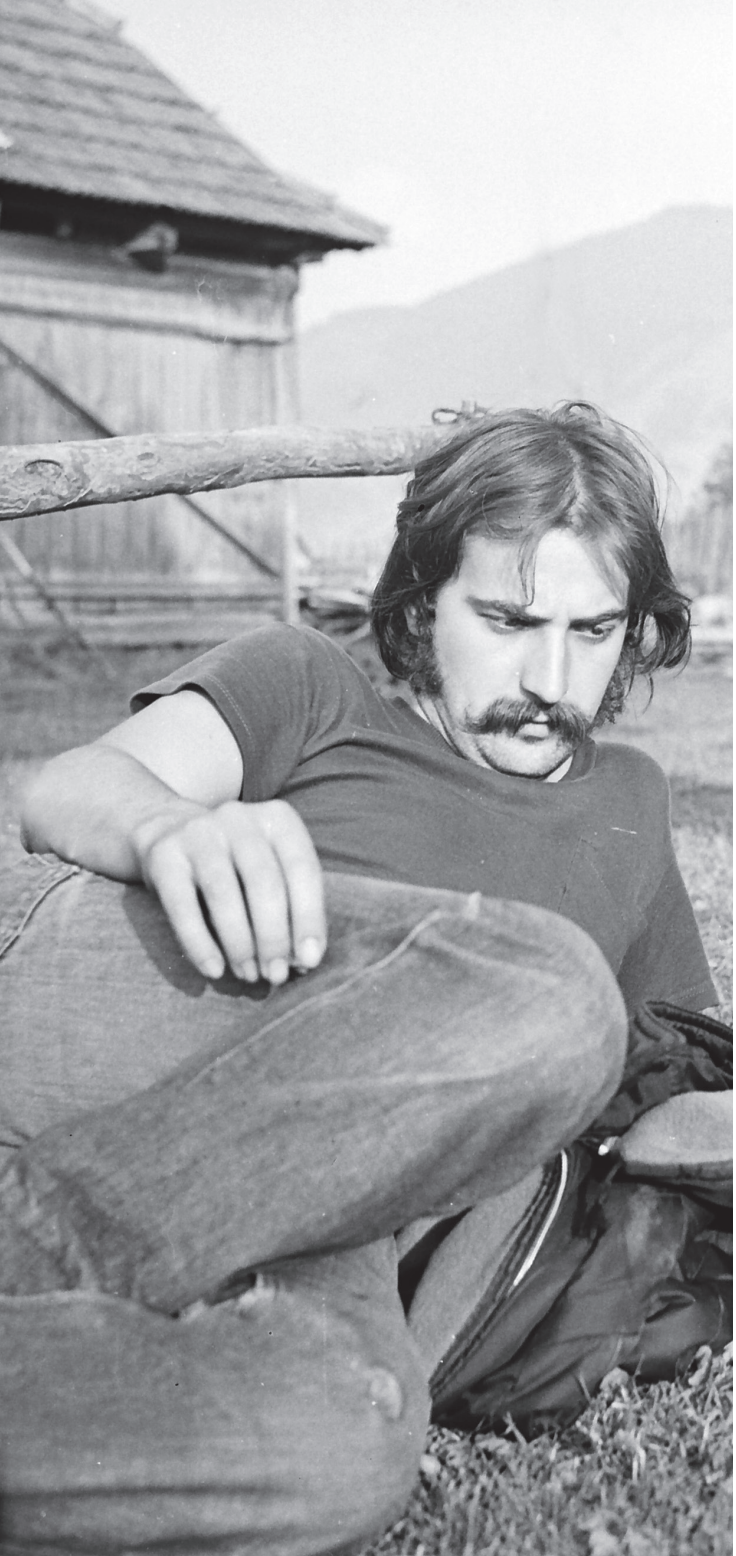

◆ *Gyakran halljuk, hogy a popzene is folklór, amelyet ez a kor hozott létre. S valamiképp ezt is elérte a magyar népzene, sőt a szakralitás; egyre-másra tűnnek fel népzenei, sőt keresztény popzenekarok. Nem lehet, hogy ez a Balassi-hagyaték mai folytatása?*

Makacsul tartom magam ahhoz, hogy ragaszkodni kell az értékközpontúsághoz. Mostanában elég sokat járok Gyimesbe, ahol együtt él a fekete miséző középkor, a legősibb magyar zene és a huszonegyedik század hulladéka a lelkekben és a patakokba szórt pillepalackok formájában egyaránt. A régi kultúra értékei nehezen halnak meg, mert van rájuk igény. Ezeket kellene megújítani, nem műanyag kultúrát vinni a templomokba, iskolákba, kultúrházakba. Nemrég hallgattam a William Blake művéből készített rádiójátékot, amelyben reneszánsz kórusmű alá szintetizátoros-dobgépes kíséretet kevertek. A mű arról szólt, hogyan találkozik a menny és a pokol, és ezt a zene nagyon jól szolgálta. Félreértés ne essék: kincsként őrzöm például Szörényi *Hazatérés* című lemezét. Az *István, a király*ban nagyon jól, nagyon a helyükön szólaltak meg a népzenei hangszerek. Ha rockzenészek beépítik a népzenét műveikbe, az sokkal kevésbé zavar, mint ha durván lefokozzák, összekeverik egy gépben valami antizenével.

◆ *Mi az ön előadásmódjának a lényege? Valamiféle transzállapot, mint a csángó asszony esetében?*

Azt a személyességet próbálom nyújtani, amely a fogyasztói zenéből eleve hiányzik. Nemrég, koncert után odajött hozzám egy fiatalember, és azt mondta: először nagyon érdekes volt, aztán unalmas, majd jött egy fázis, amikor vissza tudott kerülni

abba a korba, amelyben ezek a dalok születtek. Ritkán hallok ilyen őszinte véleményt. Arra kellett gondolnom, nagyon nehéz áthidalni a hallgatóságnak négy évszázadot. Ezért nem szeretek ötperces előadásokat vállalni, az nekem kínszenvedés. A legjobban akkor érzem magam, ha kapok egy órát, mert akkor ez a folyamat végbemehet.

◆ *Úgy látja, hogy a mai művészek többsége nem érzi ezt a felelősséget a közönség iránt?*

Ma az emberek többsége gyerek akar maradni, ami bizonyos szempontból kellemes, mert a gyereknek nincs felelőssége. Ám ha mindenki így él, annak súlyosak a következményei. Ráadásul az ember így önmagától vonja meg a jogot, hogy beleszólhasson a világ életébe. Az egykori énekmondók, akik vallási funkciót is betöltöttek, iszonyatos felelősség súlya alatt éltek. Éppúgy, ahogy a költők. A jó költő sokszor az életét áldozza azért, amit ír, erre a magyar költészetben rengeteg példát találunk. Balassi harmincéves koráig féktelen életet élt, aztán egyszer csak rájött: korábbi élete nem folytatható. Nem kellett volna karddal előremennie Esztergom ostrománál, de előrement, és halálos sebet kapott – így pecsételte meg az életművét. Mindent egészen meg akart élni. A művészet lényege, hogy beleilleszkedik az ember abba, amit csinál. Ha ez a mozzanat kivész az alkotásból, nem lesz értelme. Beléphet valaki a szakszervezetbe, fizetheti a tébét, de nem művész többé. Ám a mi korunk már meg sem követeli ezt az önfeladást. S az élet megváltoztatásán is mást értenek az emberek, reformtáplálkozást és hasonlókat. Ilyen technikákból óriási a választék, pedig igazából a dolgokhoz való hozzáállásnak kellene megváltoznia.

◆ *A fogyasztói kultúra, az ön által antizenének nevezett jelenség is okoz egyfajta transzállapotot…*

A különbséget Bob Dylan nagyon röviden és radikálisan fogalmazta meg: „Valakinek szolgálnod kell – lehet az az ördög, és lehet az az Úr." Dylan őszinteségében nem kételkedem, köztudott, hogy volt egy megtéréskorszaka. Balassinak nemegyszer mondták, hogy örök halálra van ítélve, ezért foglal el a 42. zsoltár fő helyet az életművében.

Mondd, te számkivetett nyavalyás, megomlott,
Az te reményletted Istened most holott?
Tőled immár régen talán elhasomlott,
Hogy vagy ilyen romlott?

Ez alapkérdése minden kornak, de manapság szinte föl sem merül, mert nincs hívő és hitetlen, furcsa masszaállapotban élünk. Öröm viszont számomra, hogy naponta látok fiatalokat és idősebbeket, akik áldozni akarnak kevés idejükből arra, hogy tegyenek valamit a népükért. Magyarországon fontos értelmiségi feladat lenne ébresztgetni a felelősséget, és táplálni azt a hitet, hogy érdemes a közösség érdekében cselekedni. Sokféle formája lehet ennek. Talán csak egy mondat, amelyet alkalmas helyen és időben elmond az ember. Domokos Pál Péter mondta: ha valaki időnként meggyújt egy gyufát, s míg leég, a moldvai csángókra gondol – máris cselekedett valami fontosat.

Balavány György: *Hazatérés. Kobzos Kiss Tamás a csacsogó regösökről, az idealizált Balassiról és a kottacsontvázakról*
(Magyar Nemzet, 2005. január 8.)

2006

Kobzos Kiss Tamás népdalgyűjtő, előadóművész több mint három évtizede rendszeresen látogatja az erdélyi falvakat. A közelmúltban házat vásárolt Gyimesfelsőlokon, és feltett szándéka ott tölteni nyugdíjas éveit. Kobzos Kiss Tamással – aki a nyáron Régizene-fesztiválon is fellépett – ismét Csíkszeredában találkoztunk. A művészt zenész múltjáról, valamint kedvenc hangszeréről, a kobozról kérdeztük.

◆ *Mikor kezdett el népzenével foglalkozni, és hogyan kapcsolódott ez össze a régizene iránti szenvedélyével?*

Több erdélyi és moldvai gyűjtőkörút során 1973-ban kezdtem el ismerkedni a népzenével, ellátogattam a Baranyába telepített bukovinai székelyekhez is. A népzenei ismereteim a kutatásban is segítenek: például az idén a csíkszeredai Régizene Fesztiválon előadott egyik Tinódi-dallam megfejtését egy moldvai csángó asszonynak köszönhetem, akinek az énekét szinte rögtön társítani tudtam a középkori lantos dallamvilágához. Tinódi Lantos Sebestyén dallamai százötven éve nagy rejtélyt jelentenek, és egyes elemeiről máig vita folyik a zenekutatók körében. Az 1554 márciusában készült kottákról sokáig azt tartották, hogy a nyomdászok hanyagsága miatt egymásra csúsztak a korabeli hangjegyszerű jelek. A XIX. században Mátray Gábor meglehetősen romantikus szemléletű megfejtése nem vezethetett sikerre, ennek alapján még Liszt Ferenc is kétségbe vonta Tinódi zeneszerzői tehetségét. A két világháború között voltak még meddő próbálkozások, de a régi jeleket alig pár éve „harcos-" és lantostársam, Szabó István fejtette meg, aki egyben matematikus is. Ő jött rá, mi a zenei mondanivalója a kottákon lévő vonásoknak. Én más utakon járva hasonló eredményre jutottam. Miután kicseréltük tapasztalatainkat, készítettünk egy közös lemezt lantos ősünk halálának 450. évfordulójára, amelyen rajta van Tinódi teljes *Cronikája*.

◆ *Alig van olyan húros hangszer, amin ne tudna játszani. Melyik volt az első?*

A koboz volt az, ami a gitár után átvezetett a régizenéhez. A hatvanas években rengetegen gitároztunk, de akkor még elképzelni sem tudtuk, hogy gitárkísérettel magyar népdalokat is lehet énekelni, és így angol népdalokat játszottunk. A változás a hetvenes években Tolcsvayék és az Illés színre lépésével következett be, de nyilván befolyásolta a politikai nyitás is: régi szövegek, kották jelentek meg friss nyomtatásban. Énekmondóként Tinódi nyomába szegődve már a kezdetekkor azt vizsgáltam, melyek azok a problémák, amelyek az ő idejében is megvoltak, és most is jelen vannak. Sajnos több ilyet találtam: ilyen a magyar–magyar ellentét, a viszálykodás, a megosztás. A rendszerváltás előtt Magyarországon nem tiltották be ezeket a dalokat, de jártam velük a Felvidéken és Erdélyben is, ahol titokban lakásokon énekeltem.

◆ *Mégis, a szókimondó Tinódit tolmácsolva, nem voltak összekoccanásai a rendszerrel?*

Van egy kedves emlékem a nyolcvanas évekből, amikor meghívtak élő adásba a Magyar Televízióba. Tinódi-dal előadására kértek fel, s én ki is választottam egyik kedvencemet, amely többek között a következő sorokat tartalmazza:

Ti magyarok, jobb, ha mind eggyé lésztek,
Mint eddig, egymást ne úgy szeressétek,
Úgy ad Isten jó szerencsét tinéktek,
És megszabadítja idegen néptől földetek.

A műsor előtt egy héttel kezdtünk egyeztetni a szerkesztővel, aki nem mondhatta azt, hogy ez a szöveg indexen van, de mindenáron le akart beszélni róla, mondván, adjam elő a *Sok részegös*t, vagy bármi mást. Nem tágítottam, sőt azt mondtam, hogy ezt az egy Tinódit tudom kívülről. Végül lement az adás, és máig sem tudom, a cenzorok szándékosan vagy figyelmetlenségből siklottak el fölötte, de nem lett botrány az ügyből. Akkor kezdett foglalkoztatni egy önálló Tinódi-est összeállításának gondolata, amely az idén valósult meg: először Pakson, majd Dombóváron, harmadjára pedig Csíkszeredában adtam elő. Elszomorít, hogy Magyarországon ilyen kevés helyen emlékeztek Tinódira. Ez újabb bizonyítéka annak, hogy a magyarság nemzettudata ismét válságba került.

◆ *Hangzásvilágukban mennyire hasonlítanak a régizene mai hangszerei az egykoriakhoz?*

Örök téma ez, de a megközelítésnek megvannak a határai. A barokk muzsikánál talán jobban hasonlít a hangzás az eredetihez, de ott sem lehet tökéletes az utánzás, hiszen alig akadnak autentikus hangszerek. Mi annak örvendhetünk, hogy a moldvai csángóknál szinte változatlanul fennmaradt a koboz. Kaptam egyet kölcsön, amelyre a „kor szellemében" a hiányzó ősi bélhúrok mellé telefondrótokat szereltek. A koboznak érdekes és egyben mostoha a története: tulajdonképpen a törököktől örököltük, de aztán az idők folyamán a divatokat követve átalakult, és amolyan öszvér-hangszerré vált, amelynek hangolásában fellelhetők a citera, a duda és a tekerőlant elemei. A régi, hosszú nyakú magyar koboz leginkább a törökök szaz nevű hangszerére hasonlíthatott, de a török idők után eltűnt. A koboz iránti ellenszenv nyugati szemmel vizsgálva teljesen indokolt: az örök civilizációs ellentét egyik jele Kelet és Nyugat között. A XVI. században a nyugatiak azt sem nézték jó szemmel, hogy a magyarok török ruhát viseltek, és török zenét hallgattak, s ilyen szellemben a koboznak, a töröksípnak is vesznie kellett. A koboz kicsinyített mását, a tamburát, ami már szalonképes volt európai körökben, Mária Terézia idején a szerb betelepítettek „hozták vissza".

Jakab Lőrinc: *A csángók között Tinódi nyomában*
(Krónika, 2006. szeptember 1.)

Legmerészebb vállalkozásunk Szabados György 1956-ról írt műveinek előadása volt 1985 tavaszán. Érdekes módon ezt a Rádió rendelte meg, és azért adhattuk elő, mert egyfajta kódolással írta meg a szöveget. A magánhangzókat kicserélte, s ennek következtében ősmagyar, keleti stílusban énekeltük el a forradalom történetét, vigyázva arra, nehogy kihalljanak valamit a szövegből. A 13 nap történetét adtuk elő históriás ének formájában. *Históriás ének az emlékezet előtti időből* – állt az alcímben. […]

Szabados Györggyel való barátságom által rátaláltam a kortárs zenére, ezért nagyon hálás vagyok neki… Igyekeztem mindig a végtelenségig tágítani az énekmondás világát, amennyire csak lehet, kelettől nyugatig, és időben. A szándék mindig ugyanaz: ébresszük rá az embereket arra, hogy mi a küldetésük, mi az ember feladata itt a földön. Össze kell kötnünk az eget a földdel.

◆ *Szobájában milyen hangszereket látunk?*

Ezek ajándékhangszerek innen-onnan. Buda Feri barátom hozta Kirgíziából azt a hangszert, egy kínai barátomtól kaptam a kínai hegedűt. Másik magyar barátom hozta Ujguriából azt a hosszú nyakú hangszert, míg egy német barátomtól kaptam a török „ékszert".

◆ *Említette Buda Ferenc nevét. Ha jól tudom, tőle kapta a Kobzos előnevet.*

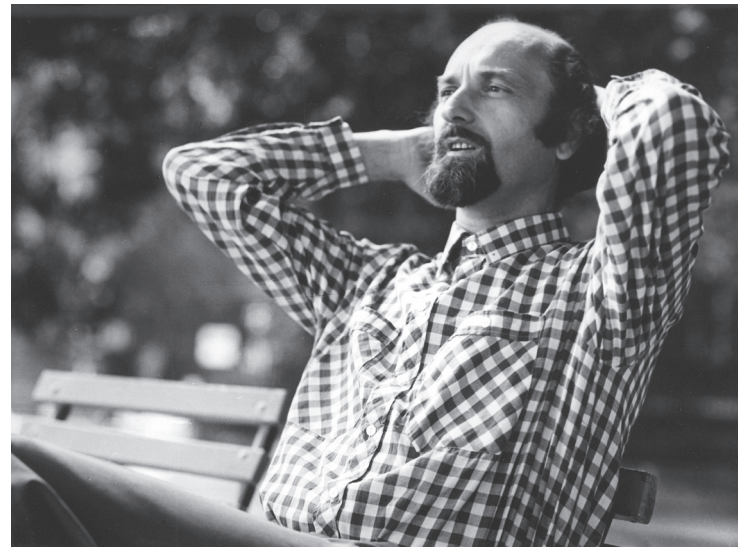

Valóban így van. A híres Népzenei Találkozók egyikén kaptam az előnevemet. A legemlékezetesebb 1977-es eseményen részt vett Csoóri Sándor, Nagy László, Fodor András költők és még sokan mások. Buda Ferenc az est műsorközvetítőjeként engem Kobzos Kiss Tamásként szólított a színpadra. Hozzátartozik a történethez, hogy Buda Ferenc apám tanítványa volt Debrecenben. Később pedig az ő fia, Buda Ádám énekmondó lett az én tanítványom. Magam nem gondoltam rá, hogy felvegyem ezt az előnevet, de a drága emlékezetű Font Sarolta, a kecskeméti Művelődési Ház egykori munkatársa nekem sok tanyasi koncertet szervezett – ő kezdte használni először a Kobzos Kiss Tamás nevet. Aztán ez valahogy elterjedt.

◆ *Felvette közben hivatalosan is a Kobzos előnevet?*

Nem, nem vitt rá a lélek. De a síromra biztosan ráírják majd.

◆ […] *Visszatérve az erdélyi élményekhez, hányszor járt Székelyföldön?*

Sokszor. Erdélyi gyökereim Kolozsvárhoz és Nagyváradhoz kötnek. Dédszüleim anyai ágon erdélyi gyökerűek. A Mezey család Váradon élt, festő ükapámat Szinyei Merse Pál tanította festészetre, majd ő küldte fejlődés céljából Münchenbe. A másik ág részben a kolozsvári Jancsó családhoz, részben a Mátéffy családhoz kötődik. Ma már kis házunk van Gyimesfelsőlokon, évente három-négy hetet igyekszünk ott tölteni. […]

Régi református család vagyunk, némi unitárius beütéssel. Erdélyben ez mindennapos. Apám egyébként kisújszállási, kunsági lelkészként, teológusként kezdte a pályáját, csak később jelentkezett a bölcsészszakra. A protestáns szellemiség áttört a falon, nálunk a családban legalábbis mindenképp. […]

◆ *Milyen tervek, feladatok várnak önre?*

Holnap indulok Isztambulba, egy Bartók-koncertre és lemezfelvételre, május 5-én Tinódi-konferencia lesz, azon előadást tartok, utána fellépek egy osztrák barátommal a Szépművészeti Múzeumban, Zsigmond király korának zenéjéből mutatunk be ízelítőt. Majd következik a kolozsvári koncert a Bánffy-palotában május 19-én.

◆ *Néhány hete ön a Magyar Örökség-díj birtokosa. Oklevelében a következő olvasható: „Kobzos Kiss Tamás históriás énekhagyományt továbbörökítő tevékenysége magyar örökség." Ön hogy éli meg ezt a missziós szolgálatot?*

Régi csángó mondás jut eszembe: „Ne vejszenek el a régiek!" Ne vesszen el a régi korok zenéje! De talán ennél is fontosabb, hogy segítsem az embereket abban, hogy védekezni tudjanak a rettenetes szorítás ellen, mely szétzilálja a családokat, gyengíti a Hazához való tartozást. Az emberek egyre kevesebbet olvasnak. A vers és a zene összekapcsolásával az énekmondás hatékonyabb út lehet.

Szívesen énekelek gyermekeknek, ők nyitottabbak, mint a felnőttek. A pedagógusoknak azt üzenem: ne mulasszák el megadni a gyermekeknek az impulzusokat! Mindig a meglévő lehetőségeket használják ki! Tanítványaim közül sokaknak nem kell semmiféle más zene. Nem azért, mert mi megtiltjuk, hanem egyszerűen, ha rászoknak a jóra, már nem kell a rossz! Apám mondta mindig: szívesen olvasna krimit is, ha jutna rá ideje! Türelemmel és alázattal kell nevelni az embereket, másképp nem megy!

◆ *Azt hiszem, egyedülálló missziót teljesít.*

Sokszor nagy a csábítás: keverjünk hozzá még valamit, hogy az emberek jobban szeressék, és akkor hátha eladhatóbb lesz. De ezekben a trükkökben nem hiszek. Ebből nem lesz semmi, csak még a jó is elromlik.

◆ *Csak tiszta forrásból – a népzene és régi zene ősforrásából érdemes meríteni…*

Bartók Bélánál világosabban senki nem fogalmazta meg, hová kell nyúlnunk, ha a zene tiszta forrását keressük. Egész élete azt példázza, hogyan kell szeretni a Hazát és a magyar kultúrát. Történelmünk tele van példaképekkel, csak jobban kellene ismernünk őket…

Frigyesy Ágnes: *A népzene és régi zene nagymestere. Beszélgetés Kobzos Kiss Tamás Magyar Örökség-díjas lantművésszel* (Erdélyi Napló, 2006. július 3.)

◆ *Az első önálló hanganyaga „Énekelt történelem” címmel jelent meg.*

Az egy kazetta volt, tulajdonképpen egy szamizdat kiadvány. Svájcban jelent meg az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadásában. 1988-ban meghívtak egy konferenciára, és aztán ennek kapcsán Baselben felvettem ezt a kazettát. Nagy boldogságot jelentett ez, mert akkor erre Magyarországon nem volt lehetőség. Ez a kazetta tulajdonképp ma is még itt-ott felbukkan, mert 1995-ben újra megjelentette a Gryllus Kiadó.

◆ *A történelem, a régmúlt a gyökerek miatt fontos?*

Nyilvánvaló, hogy egyrészt a történelem ismerete nagyon fontos lenne, hiszen régen – most mindegy,

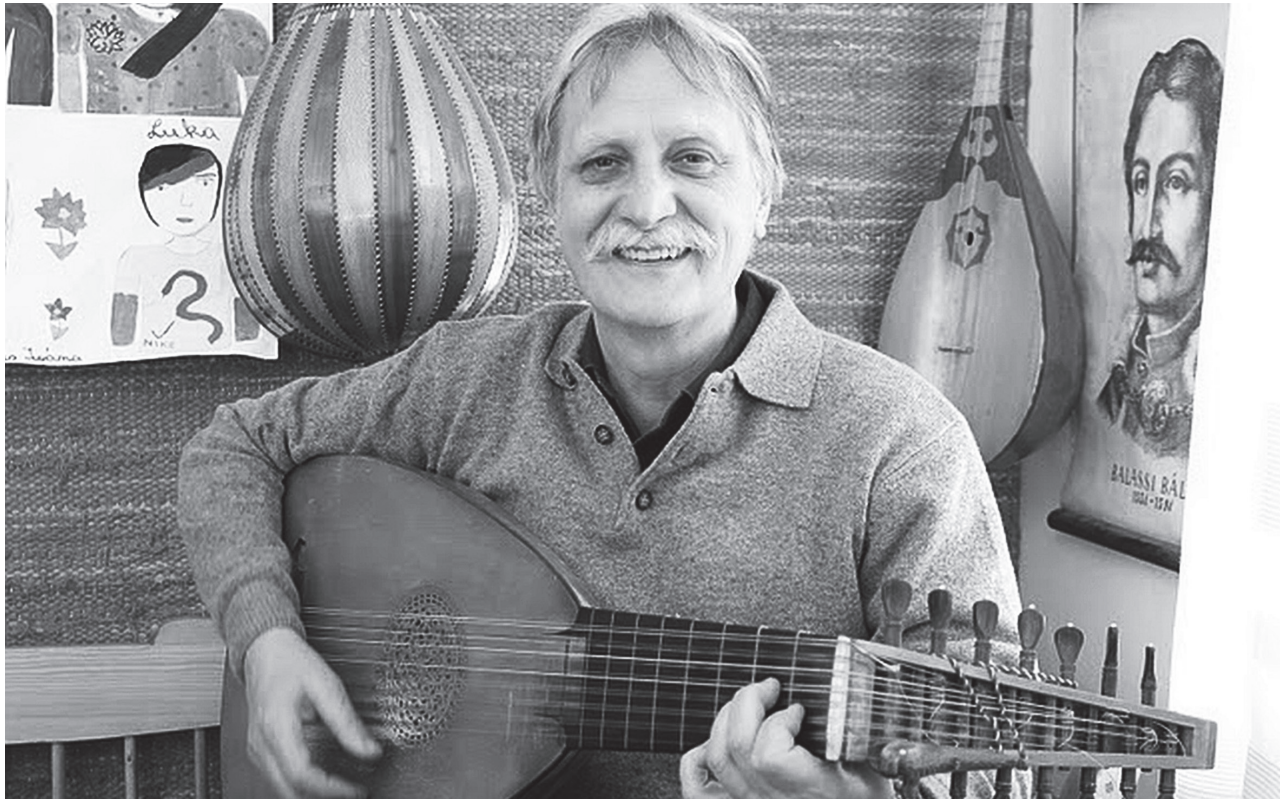

hogy nem iskolai formában – a parasztemberek is például a Mátyás király-mesék által kapcsolódtak a történelemhez, de mutatja ezt az a nagyon sok régi történet, népének, ami szerepel egy CD-ROM kiadványon is, amit nagyon ajánlok minden tanárnak, a címe: *A magyar történelem dalban elbeszélve*. Rendszeresen tapasztalom, hogy mennyivel hatásosabb az énekelt forma, sokkal többet meg lehet egy ének által jegyezni például az aradi vértanúkról, mint ha valaki elolvas egy néhány soros összefoglalót.

◆ *Ha körbenézek az irodájában, vannak hangszerek és vannak portrék is. Kiknek a portréi és miért vannak itt?*

Itt van például Balassi Bálint képe, amit Ferencz Éva és a férje ajándékozott nekem az 50. születésnapomon. Állítólag hasonlítottam Balassira, ezért is vették meg valahol egy antikváriumban. Nagyon szép. Simon Ferenc Józsefné képe látható itt, ami 1974-ben készült Mekényesen, az otthonában, ahol nagyon sok szép órát töltöttem el. Van itt egy kalotaszegi kép is, ahol be vagyok öltözve. Ez is az őskor. És Kájoni János Erdélyben készült kis portréja, őt nagyon tisztelem. Az ő emlékére tartják a régizene fesztiválokat Csíkszeredán, amelynek állandó vendége vagyok. 1991 óta 17 alkalommal jártam ott. […]

Érdekességképpen elmondom, hogy most éppen egy kínai zenéről szóló tanulmány fog megjelenni, Du Yaxiong írta, én fordítottam. A kiváló zenetudós összehasonlítja a kínai és az európai zene történetét, és nagyon érdekes következtetést von le belőle. Magam is jártam Kínában – épp az ő meghívására – egyhónapos ösztöndíjjal, nagyon nagy élmény volt. […]

◆ *2008 áprilisában megjelent egy Csokonai-lemez.*

Nagyon örülök neki, hogy a Musica Historica együttessel sikerült felvennünk ezt a lemezt. A zenekart Csörsz Rumen István vezeti, aki tanítványom volt, rajta kívül még egy másik korábbi tanítványom, Sudár Balázs is tagja az együttesnek. Óriási élmény volt fiatalokkal együtt muzsikálni, és remélem, hogy minél több koncerten be tudjuk ezt mutatni.

Emellett készül egy másik munka is, amelyet folyamatosan végzek: egy debreceni lemez Petőfi, Tóth Árpád, Ady, Gulyás Pál debreceni vonatkozású verseivel, amelyeket én zenésítettem meg. 2007 tavaszán megkaptam a Kölcsey-ösztöndíjat arra, hogy egy újabb debreceni lemezt állítsak összse. Édesapám, Kiss Tamás és az ő egykori tanítványa, Buda Ferenc verseiből is lesz rajta néhány. […]

◆ *Mit jelent önnek a tanítás?*

Nagyon sok élményt kapok általa, mert nem hagy ellustulni, mindig jönnek fiatalok. Amikor elkezdtem a tanítást, akkor még szinte velem egyidős tanítványok is voltak. Ma már inkább tizenéveseket tanítok, tőlük is rengeteg élményt kapok, Például egy tanítványom elárulta, hogy az ő dédapja Csobán György, az egyházaskozári csángó furulyás volt. Tőle gyűjtöttem egykor én is, úgyhogy rögtön át tudtam neki adni a régi gyűjtésemből egy CD-t, aminek nagyon örült, hiszen nem hallhatta a dédapja furulyajátékát. Szóval ezek azért nagyon nagy élmények, és az is, amikor látom a tanítványaimat különböző szerepléseken. Úgyhogy nagyon sokat kaptam és kapok a tanítástól.

Kéziratban maradt (?) interjúrészlet, 2008. szeptember

2011

Több lehetőséget kellene adni a fiataloknak a magyar népzene, népdal megismerésére Kobzos Kiss Tamás szerint. Az Óbudai Népzenei Iskola igazgatója március 15-én kiemelkedő zenei és előadóművészi tevékenységéért Liszt-díjat vehetett át nemzeti ünnepünk alkalmából. Az intézményvezetővel tevékenységéről és a magyar népzene helyzetéről beszélgettünk. […]

◆ *Mit jelent ez a díj a zenei életben?*

Komoly rangot jelent, a legnagyobb előadóművészi elismerést. „Bozótharcosként" már negyven éve járok a zene erdejében úgy, hogy eredetileg nem készültem muzsikusnak. Vegyésznek tanultam, és csak jóval később – amikor már tanítottam – szereztem zenetanári diplomát. Inkább csak a magam örömére muzsikáltam sokáig, és a zenében általában olyan dolgok foglalkoztattak, amelyek iránt mások kevésbé érdeklődtek. Egy ilyen díj számvetésre is késztet, és ez kicsit megijeszt, mert rájöttem, hogy jóval kevesebb esztendő van előttem, mint amennyi mögöttem, és ez a kevés már biztosan nem lesz elég arra, hogy minden sorra kerüljön, amit fontosnak tartanék még.

◆ *Mivel szeretne foglalkozni a következő években?*

Édesapám, Kiss Tamás, költő volt, édesanyám irodalomtanár. A könyvek, a versek légköre tehát meghatározó élmény volt számomra gyerekkoromban. Zenészként mindig is a vers és a dal párosításával foglalkoztam, és ma is a szöveg és a dallam kapcsolata határozza meg az érdeklődésemet. Hatvanadik születésnapom alkalmából tavaly lehetőséget kaptam arra, hogy *Boldog vizeken* címmel kiadhassam nagy költők verseire írt saját dallamszerzeményeimet, és pár éve elkezdtem saját dalokat is írni. Ezt szeretném folytatni. De jó lenne eljutni például a szíriai Margatba is, ahol magyar régészek heroikus munkával egy magyar vonatkozású, óriási keresztes erőd feltárásán dolgoznak. Itt a keresztes hadjáratok dalaiból szeretnék majd énekelni. […]

◆ *Úgy hallottam, hogy reggelente zsoltárokat énekel és régi bibliákból olvas.*

Lelki reggeli tornaként évek óta minden napot valóban a Váradi Biblia egy-egy ószövetségi és újszövetségi részének az elolvasásával kezdek, amit egy-egy lanttal kísért genfi zsoltár eléneklése követ. Előbbi a lelki táplálék mellett arra is szolgál, hogy karban tartsam a korabeli nyelvismeretemet. Nemrég olvastam el a Tatrosi Bibliát, azt a négy evangéliumot, amit a Moldvába menekült magyar husziták fordítottak az 1430-as években, és teljesen érthető azok számára, akik a moldvai csángók nyelvét is ismerik. Én elég jól ismerem, sokszor jártam közöttük.

◆ *Több interjúban is utalt arra, hogy előbb énekelt amerikai, mint magyar népdalokat. Hogy történhetett ez?*

Egyszerűen nem szerettünk magyarul énekelni. Ennek az lehetett az oka, hogy a népdalokat nem hallhattuk eredeti formájukban. Operaénekesek

énekelték ezeket a rádióban, zeneszerzők feldolgozásában, így nagyon messze állt attól a világtól, amit magunk is megismertünk később a gyűjtőútjaink során. Ezzel szemben az amerikai népdalok annak a mozgalomnak a hangulatát sugározták, amely megindult a tengeren túl. Aztán szerencsére – nem kis mértékben az Illés együttes hatására – a mi nemzedékünk is rájött arra, hogy a magyar népdalból is lehet hasonló mozgalmat csinálni. […]

A megoldás abban lenne, ha az eredeti népzene jelen lenne az oktatásban. Csodálatos gyűjteseink vannak, például Kallós Zoltán tizenkétezer dallamából azért lehetne válogatni. A tánczenénk pedig lenyűgöző – minap a Nyugati téri aluljáróban hallottam pár fiatalt széki legényest játszani, hihetetlen erővel szólt a muzsikájuk. Biztos vagyok abban, ha a fiataloknak lehetőségük lenne ezzel találkozni, fogékonyak lennének rá. […]

◆ *Édesapja a honlapján is olvasható versében azt írja önhöz, hogy zenéjével legyen az emberek örömhozója és gyógyítója. Mire van szüksége ma az embereknek?*

Arra, amit a költészet és az énekmondás eddig is mindig adott: önismeretre, józan mérsékletre, optimizmusra – és természetesen istenhitre, hiszen e nélkül nincs semmi.

Kiss Sándor: *„Bozótharcos" állami kitüntetéssel*
(Református Lapja, 2011. április 3.)

Az énekmondó hagyományt tovább kellene vinni, hiszen ez még él: létezik – mondja a Magyar Örökség- és Liszt Ferenc-díjas zenész, előadóművész, zenepedagógus. Kobzos Kiss Tamás nemrégiben a debreceni református Kollégium dísztermében tartott előadóestet. Ott vehette át 2010-ben a kollégium művészeti kitüntetését, a Szenci Molnár Albert-díjat […].

◆ *Mi az, ami alapján eldönti, hogy egy verset megzenésít-e? Melyik a legkedvesebb?*

Azokat a verseket szeretem megzenésíteni, melyek úgynevezett zárt formák. A vers ügyében a formáján kívül persze azt tartom a legfontosabbnak, hogy valamit mondjon nekem. Hagyományos stílusban ötven verset zenésítettem meg. Legutóbbi lemezemen 12 magyar szerelmes vers szerepel. Számomra a kedvenc megzenésített költemény apám *Bolond Istók tűnődése* című verse. Úgy látom, a közönség számára is ez a legkedvesebb.

◆ *Hol végezte népzenei gyűjtéseit?*

A ’70-es évek elején a csángóknál, és Széken, Gyimesben. Ez azért volt fontos, mert ez is az énekmondást szolgálta. Népdalénekes sok van, de a gyűjtés által megismertem, hogy ezeket a régi verseket, énekeket hogyan lehet újraéleszteni. Népdalt is kell énekelni ahhoz, hogy egy 16. századi énekverset megértsen az ember.

◆ *A megzenésítéssel egyben az énekmondó hagyomány megörökítése is a cél?*

Persze. Ezt az énekmondó hagyományt kellene továbbvinni, hisz ez még él: létezik a Kaláka együttes, a Ghýmes és a Misztrál. Nagyon szeretem őket, sokat dolgoztam ve-

lük, közreműködnek a lemezeimen, amint én is az övéiken. Itthon sajnos nem foglalkoznak elegen az énekmondó hagyománnyal. Fel kellene ezt karolniuk az egyetemeknek, főiskoláknak. A versénéklőkre oda kellene figyelni, támogatni, segíteni őket. A diákoknak nemcsak drága pénzért hozott vendégművészeket kellene hallgatniuk, hanem saját évfolyamtársaikat is. Az én időmben ez így volt. Mi az egyetemi Főnix Színjátszó Együttessel nagy sikereket arattunk mindenhol. Például volt egy műsorunk Kriza János költő verseiből: akkor kuriózumnak számított, és egy kicsit tiltott gyümölcsnek is, mert Erdélyből származtak ezek az énekek, történetek. 1972-ben adtuk elő, és megnyertük vele az Országos Színjátszó Fesztivált. Pénzt, energiát abba kellene fektetni, hogy a diákok önszervezéssel kapják a kultúrát, és ne felülről. Kedvezőtlen és sajnálatos jelenség, hogy ma számos tényező elvonja a figyelmet az igazi kultúráról. A '70-es években, az én időmben több közéletisége volt a fiatalok világának.

◆ *Az Óbudai Népzenei Iskola igazgatójaként hogyan látja: milyen hatása van a fiatalokra a népzene?*

Hozzánk kétszáz diák jár, de országosan több mint 5000-en vannak, akik népzenét tanulnak. Ez óriási szám. Most, hogy a 40 éves táncházmozgalom a világörökség része lett, illene nekünk is jobban törődni azzal, hogy mi ennek a négy évtizednek a szellemi hozadéka. Fontos lenne ennek a fajta világlátásnak a tudatosítása, továbbadása. Ebben még nagyon sok lehetőséget látok. A szüleiktől, otthonról hozott példa fontos, de van, hogy a gyereket egyszerűen megragadja egy hangszer, egy tekerő vagy épp egy duda, és már 10 évesen elkezd magától tanulni. Jó példát mutatunk nekik, ők ebben a zenében élnek, és nekik ez a természetes.

◆ *Manapság az embereknek mekkora az igényük az ilyenfajta zenére?*

Kevés idejük van az embereknek, és általában azt „eszik", amit eléjük tálalnak. A televízióról továbbra sem tudok sok jót mondani, hiszen ez a zenei műfaj meglehetősen kiszorul onnan. A rádióban jóval többet játsszák az én dalaimat is. Vannak műfajok, amelyeket támogatni kell, és vannak, melyeket nem, mert megélnek anélkül is. Ez mindig így volt. Azt hiszik, hogy mivel kapitalizmus van, ezért mindenki adja el, amiből élni akar. Szomorú, de például a színházak sehol a világon nem tudják magukat eltartani; támogatni kell őket. E tekintetben súlyos hiányosságokat látok. A történelmet ne csak úgy éljük meg, és ne csak úgy tanítsák az iskolában, hogy volt egyszer egy Bethlen Gábor vagy egy Kossuth Lajos. Össze kellene kötni a félmúltat a jövővel. Olyan gyorsan pörög az idő nálunk! Ne higgyen senki azoknak, akik azt mondják: „ilyen a világ". Ebbe nem szabad belenyugodni, főleg azoknak nem, akik arra esküdtek, hogy továbbadják azt, ami régen a miénk volt, és amire büszkék lehetünk. Nem arra kíváncsi a világ, amit mindenki tud, azt kell megmutatni, amit mi tudunk.

Ménes Henriett: *„Nem arra kíváncsi a világ, amit mindenki tud…"* . Interjú a Magyar Örökség-díjas Kobzos Kiss Tamás zeneművésszel
Debreceni Főnix, 12 (2012), március, 3.

Hogy mennyit őrzünk meg régi kincseinkből, ez most már csak a szándékon múlik, mert az mögöttünk álló évtizedek technikai fejlődése sok mindent lehetővé tesz, és a nagy elődök (a népzenében Bartók, Kodály és nem utolsósorban a református Lajtha László Kálvin téri presbiter vagy Csomasz Tóth Kálmán) nemzetközi, sőt világméretű összehasonlításban is óriási munkát végeztek. Más kérdés, hogy van-e igény ennek a kincsnek a használatára, beépítésére az újba. Olvastam Latinovits Zoltán azon törekvéséről, hogy az emberek a színház által jobbak legyenek, ne csak néhány óráig tartson egy-egy előadás hatása. Úgy gondolom, a mi nemzedékünkben ez a szándék megvolt és megvan. Ma mégis az az uralkodó vélemény, hogy a kultúrát el kell adni, vonzóvá kell tenni, az értékek relativizálhatók, egyszóval (ez az én szóalkotásom) „kultur-kálókat" kell működtetni, amelyekből mindenki szabadon (szabadon?) válogathat. Szokták persze mondani, hogy az értékválság európai jelenség, ugyanakkor Bécsben, egy osztrák együttessel vettem föl régi magyar zenét (még kuruc dalokat is), a lemezt az egyik legnevesebb külföldi cég jelentette meg tavasszal. Azt hiszem, ehhez nem sok mindent kell hozzátenni.

Hiszek a régi értékek és a mai igények harmonikus összeillesztésében. Pedagógusként és friss nagyapaként is úgy gondolkodom, hogy nem a gyermekek igényéhez kell alkalmazkodni, hanem meg kell őket tanítani a régi dolgok tiszteletére. Mi, városi fiúk sem értettük annak idején, hogy „Ösztövér kútágas hórihorgas gémmel", de attól még be tudtuk fogadni a *Toldi* világát. (Nota bene: egy segítő lábjegyzet az olvasókönyvben megmagyarázta a régi szavakat.) Nem a közönségigénynek megfelelni, hanem a Teremtő szándékainak. Nincs más lehetőségünk, ha valamit tenni akarunk egyházunkért, nemzetünkért.

Hangoskönyv, szerk. Bajor Ágota, Csányi Tamás és mások, Budapest, Ciszterci Szent Imre Plébánia, 2012, 102–103.

Az erős egyéniségek formáltak. Én nem tartom magam annak, inkább befogadó vagyok, bár itt vezetőként vagyok feltüntetve, direktorként dolgozom huszonhat éve. Anyám mentalitását örököltem, szeretek embereket hallgatni, tanulni tőlük. A zenémbe valami módon ez beépül. […]

Nagyon hiányzik, hogy az ifjúságnak énekeljek. Azt mondják, a fiatalokat nem érdekli a régi zene. Én nem hiszen, hogy ez teljesen így van, hiszen a protestantizmus a 16. században is a gyökerekhez nyúlt vissza. Már a huszita Bibliával elkezdődött az, hogy ismerjük meg pontosan, mi is van benne. […] Nyilvánvaló, hogy Balassit, Tinódit, Csokonait ötszáz év után nem lehet jelenkori hagyományként kezelni. Más keleti népek persze nem így vannak ezzel, mert a törökök gond nélkül elénekelnek több száz éves dalokat. Ott ugyanúgy tisztelik a nagyon régen élt filozófust, mint egy kortárs költőt. Nálunk újat kell alkotni, modern műveket, belekeverni mindenféle idegen anyagot. Nekem az a tapasztalatom, nem kell az emberek helyett gondolkodni. Tudják, mi a szép és értékes. A jövő dönti el, hogy a jelen kísérletei jót hoztak vagy rosszat ennek a népnek. […]

A protestáns kultúra, úgy gondolom, sokkal több figyelmet érdemelne. Amit a lutheranizmus és a kálvinizmus hozott, az példa nélküli, a huszadik századig meghatározó. Nekünk ez életmentő volt egy olyan helyzetben, amikor nem létezett az ország! Amikor a „haza a magasban" állapotában élt a magyarság. Miből lehetett erőt meríteni? Hát abból, hogy magyar nyelven dicsérjük az Istent!

◆ *A bűnbánatot sokszor elfeledjük?*

Nem szabad elfelejteni! Ez is nagyon szép kálvinista és lutheránus hagyomány, amit legszebben Esztergomi Farkas Andrásnak az éneke örökít meg: ahhoz, hogy valóban elhihessük, hogy az Úristennek célja van velünk, meg kell ismernünk magunkat, és be kell vallanunk bűneinket. Egyénileg és közösségben is.

◆ *Milyen érzés templomban énekelni?*

Kis falusi kápolnában, nagyvárosi templomban, mindenütt érzem Isten jelenlétét. Én énekekhez kerestem hangszereket; izgatott, hogy a tekerőlant miként szólal meg. A hangja érdekelt, a hangzás, az, melyik dallamhoz lesz jó. Akár trubadúr-, akár 16. századi magyar ének. Van, amihez csak a tekerő jó, van, amit csak lanton lehet kísérni, és van, amit kobzon. Csak így tudom régi századokba visszarepíteni magunkat, hogy megmerítkezzünk a gyönyörű istendicséretekben.

Fenyvesi Félix Lajos: *Dicsérni Istent magyar nyelven. Beszélgetés Kobzos Kiss Tamás énekművésszel*
(Evangélikus Élet, 2012. április 15.)

◆ *Ha veled beszélgetve, személyeden keresztül akarunk rápillantani az Óbudai Népzenei Iskolára, akkor óhatatlanul felmerül: hol kezdődik a te „zenei történeted”?*

[…] Azt hiszem, sok kortársammal együtt nyugodtan mondhatom, hogy a beatzenei mozgalom aktív részese voltam, bár inkább csak magánzóként, egy szál gitárral. Bob Dylan, Joan Baez, Pete Seeger voltak a kamaszkori idoljaim. (Pete Seegernek írtam is, és küldött kottákat!) Bob Dylan-interjúkat olvasva mostanában derült ki számomra, hogy mennyire mély és összetett volt az ő kapcsolata az amerikai folkzenével. Ebből a mozgalomból jutott el hozzánk valami a hatvanas évek közepe táján. A népzenét csak később ismerhettem meg, mert az iskolában ez valahogy nem sikerült, Kodály-módszer ide vagy oda.

Kodály azt mondja, egy betegség tünete, hogy írástudatlan öregasszonyok őrzik a magyar zenei emlékeket. Persze ezzel a felvetéssel is lehet vitatkozni, hiszen sok szempontból nagyon is jó, hogy így alakult ez.

◆ *Miért jó, hogy így alakult?*

Így a múltidézés épp azért más, azért tud más lenni, mert ezek az emberek élő hagyományként óvták és formálták ezt a kincset. A kottapapír sokkal kevésbé tudta volna megőrizni a hagyomány életszerűségét, igazi ízét és zamatát, a változatok sokasága nyilván radikálisan redukálódott és elveszett volna. Amikor meghallottam az 1964-ben megjelent *Hungarian Folk Music [Qualiton LPX 1187]* című lemezt, akkor teljesen megdöbbentem.

◆ *Ennyire a „semmiből jött” az első találkozás?*

Mondjuk volt egy kis előzmény, az Illés együttes miatt, hiszen ők citerát használtak, meg tekerőt is… Illetve volt Bródynak egy tekerője, amit a sógoromnak kölcsön adott, és aztán én játszottam rajta évekig (van még néhány ilyen búvópatak jellegű összefüggés a háttérben).

Főleg a széki zene volt, ami nagyon hatott rám, ahogy Sebőékre is az volt a legnagyobb hatással. Ők rádióban hallották először, én pedig az előbb említett lemezről. Az első népzenei hangszerem, tizennyolc éves koromban Tuka Zsiga bácsitól származott. Édesapám kisújszállási, s így a gyerekkorom nyarainak jelentős részét ott tölthettem. Aztán a katonaságnál volt időm gyakorolni a Tuka-féle citerán, és mindenfélét kipróbálni furulyával, gitárral és a citerával. […] 1973-ban […] Csoóri Sándor nyitotta meg a Könyvhetet Debrecenben, s nekem kobzon kellett játszanom. Két napom volt arra, hogy fölhangoljam, s kicsit kitapasztaljam a hangszert. Dévai Jancsi töröksípon játszott, s ketten léptünk fel.

◆ *Friss szerzemény volt a koboz?*

Régóta vágytam erre a hangszerre, s Joób Árpád, a Délibáb együttes vezetője hozott egyet Erdélyből. (A másodikért egy kantelét adtam cserébe…) Akkortól a koboz és a moldvai zene komoly része lett az életemnek. Már abban az évben meglátogattam a Baranyába áttelepült moldvai csángókat. Náluk

kezdtem gyűjteni. Ugyanabban az évben, 1973 novemberében jártam először Széken. Szerencsére volt táncház, s ráadásul Icsánéknál *[Ádám István „Icsán" (1909–1980)]* kaptam szállást, ők a következő nyáron már szinte családtagként fogadtak. Ugyanakkor alakult ki a kapcsolatom Zerkuláékkal *[Zerkula János (1927–2008) és felesége, Fikó Regina (1922–2008]* is. Egy hetet töltöttem Széken és egyet Gyimesben. Nagy, igazi csoda volt… már csak azért is, mert a rákövetkező évben már „kiderült", hogy Romániában nem szabad házaknál aludni, ami nagyon leszűkítette a lehetőségeket.

1974-ben volt egy magyarszováti gyűjtésem is, amit szintén a szerencsének köszönhetek. Székre akartunk menni akkor is, de kiderült, hogy a munkás-teherautó Szovátra megy. Volt a teherautón egy unitárius kántor, aki meghívott minket magához. Mi már aznap a helyi cigányoknál voltunk. Huszár Jani bácsi bandája nagyon szívesen játszott nekünk – órákon át – borért, egy kis cigarettáért. Nemcsak mint élmény volt fantasztikus, de gyűjtési szempontból is egyedülálló, amit akkor hallhattunk.

◆ *Nagyjából ekkoriban kerülhettél Budapestre.*

Amikor 1974-ben Pestre kerültem, Martin György gondozta az amatőr gyűjtőmozgalmat. Sokakkal együtt én is nagyon hálás vagyok neki. Én nem akartam gyűjtő lenni, inkább élményeket gyűjtöttem, ami bőségesen teljesült. Aztán visszavisszajártam Gyimesbe, de közben már a régizene felé fordult az érdeklődésem. […]

◆ *Hol kopik ki a történetedből a vegyészet?*

Öt évig vegyész-restaurátorként dolgoztam. Nagy szerencsémre a Néprajzi Múzeum volt az első munkahelyem, ahol hozzájuthattam például a Lajtha-gyűjtéshez. Aztán Éri Istvánhoz kerültem a Múzeumi Restaurátor és Módszertani Központba, az ő keze alatt dolgoztam 1979-ig.

◆ *A restaurátorság helyét is elfoglalta a zene?*

Szabadúszó lettem, és kitágult a világ! Bécsben régóta tagja vagyok a régizenét játszó Clemencic Consortnak, idén decemberben is lesz koncertünk Bécsben, régi magyar karácsonyi darabokból. […]

Ezek a kapcsolatok nagyon sok fontos tapasztalatot hoztak. Kicsit talán jó lenne, ha több önbizalom szorulna belénk a saját zenénk kapcsán. Sokszor

úgy gondoljuk, hogy ezek „csak" a mi értékeink, de azt látom minden alkalommal, hogy kíváncsiak, nyitottak és fogékonyak rá világszerte. Miquèu Montanaróval is azokban az években kezdtem dolgozni. Vele 1982-ben ismerkedtem meg, és rögtön terveztünk is egy karácsonyi turnét, amivel több mint harminc helyen voltunk. Koncertek után – talán magyar táncházi mintára – mindig volt tánc. Montanaróval most is fel-fellépünk, játszottunk együtt népzenét és trubadúrzenét is. Aztán van 23 éve egy Keletről érkezett társam, Erdal Şalikoğlu. Ő az, aki törökre fordította az *Egri csillagok*at, s ezzel elég nagy hírt szerzett. Idén például együtt léptünk fel a Török Kulturális Intézetben, a Misztrál Fesztiválon, a Mesterségek Ünnepén és a Televízió Török Kulturális Napján.

◆ *Akkor ebbe a szabadságba jócskán beleszólhatott, hogy bekapcsolódtál a tanításba…*

Hát, az biztos, hogy sok minden megváltoztatott. Persze ezt nem bántam meg, hiszen nagyszerű tanítványaim voltak, s most is kitűnő fiatalokkal kerülhetek kapcsolatba. Például van egy pusztinai csángó kislány, aki harmadik éve van Magyarországon. Talán kicsit nekünk is köszönhető, a táborainknak, hogy a család vállalta az átköltözést.

Hat tábort csináltunk már Pusztinában, ami gyakorlatban azt jelenti, hogy visszatanítjuk az ő hangszeres zenéjüket, ami elfelejtődött, vagy például a kobozt, ami soha nem is volt a faluban. Most már jó pár kislány kobzol – érdekes, hogy főleg a lányok. Nagy öröm volt az idén is látni-hallani őket. Hatvan gyerek volt idén nyáron a táborunkban. […]

1975-ben a III. kerületi zeneiskolán belül indult a népzenei tanszak, aztán 1991-ben közös erővel értük el az önállóságot. Harminc évig egy bérház alsó szintjén működtünk, aminek megvolt a sajátos romantikája, de nem kevés problémával járt. A lakók bizony méltatlankodtak a hangos zene miatt, s lássuk be, nem minden alap nélkül. Az óbudai önkormányzat segítségével egy éve beköltözhettünk új, gyönyörű épületünkbe. Itt a tavalyi évig az Építészeti Múzeum „lakott", de önkormány-

zati tulajdonú a ház, s tavaly, az előző szerződés lejárta után mi kaptuk meg. Az épület adottságain túl a környezet is nagyon jó. Az épület udvara is jó lehetőségeket biztosít, de itt van a Vendéglátó-ipari és Kereskedelmi Múzeum és az Óbudai Társaskör is. Együtt alkotjuk a „Krúdy-negyedet", közösen szervezünk programokat, például idén Óbuda Napját. Ahogyan az is fontos, hogy ide tudtuk hozni a *Látó emberek* című sorozatunkat. […] Eddig mások mellett Lükő Gáborról, Lajtha Lászlóról, Domokos Pál Péterről és Vikár Béláról volt szó. […] Kóka Rozália mesélt a bukovinai székelyek hányatott történetéről, Hoppál Mihály Diószegi Vilmosról, Nagy Molnár Miklós pedig Györffy Istvánról tartott előadást. November 18-án Barna Gábor Bálint Sándort méltatja, Tari Lujzát december 2-ára várjuk, aki Rajeczky Benjamin munkásságát fogja ismertetni.

Amíg az önkormányzat volt a fenntartónk, kedvezőbb volt a helyzet, de a mostani nagy átszervezés sem okozott orvosolhatatlan problémákat. Az utánpótlás felől sem kell aggódni, amíg – minden ellenkező híresztelés ellenére – a táncházmozgalom virágzik…

◆ *A rendszerváltás után, 1991-ben lettél az iskola igazgatója. Mit hozott, mit vitt a fordulat?*

Nemcsak ez az iskola vett új lendületet, de a népzeneoktatás országos szinten is erőre kapott. Az országos helyzetről inkább csak benyomásaim vannak, átfogó képem nincsen, de majdnem exponenciális a tanítási helyek számának növekedése. Jelenleg majd hatezer gyerek tanul népzenét Magyarországon, ami elég jelentős szám, ha azt vesszük, hogy nagyjából százezren tanulnak klaszszikus zenét, de körülbelül ennyien tanulnak néptáncot is. A néptánc egyre többeket fordít a népzene felé. A Csillagszemű Táncegyüttessel például jól bejáratott kapcsolatunk van, a gyerekek gyakran ide is, oda is járnak. Aztán egyre több a nagycsaládos tanítványunk is, van olyan nyolcgyermekes család, amelyből öten nálunk tanulják a hangszeres zenélést. Akad zenekar, amiben négy testvér játszik együtt. Ezek nagyszerű dolgok a zeneiskola történetében.

◆ *Az iskola szerepéből következik, hogy komoly befolyásotok volt és van arra, miként alakul a népzene helyzete.*

Itt készültek az első tantervek Béres János felügyeletével. Akkoriban ez csak négy tantárgyra terjedt ki, aztán mi csináltuk az első nagy tantervcsomagot is, így beleszólhattunk akár a zeneakadémiai tanszakalapítás körüli szakmai kérdésekbe is. Emiatt is egészen természetes, hogy a zeneakadémiai hallgatók egy része nálunk hospitál.

◆ *Elképzelhető, hogy valakit hozzáértő tanár hiánya miatt kelljen más hangszer felé terelgetni?*

Gyakorlatilag minden hangszert tudunk tanítani. Szerényi Béla például egészen kitűnő tekerőtanár, aki egyébként hajdan nálunk tanult. Hegedűtanárunk négy is van, citera- és furulyatanárunk is három. Énektanárunk is épp annyi van, amennyi kell: Budai Ilona, Raksányi Boglárka és Fábián Éva. Utóbbi egyik oszlopa az iskolánknak, különösen a kicsikkel szeret foglalkozni. A tizennyolc tanárból álló csapat tulajdonképpen kielégít minden igényt.

◆ *Mi a jellemzőbb: túljelentkezés, vagy inkább gyerekhiány?*

Nagyon érdekes, mindig úgy alakul, hogy se túl kevés, se túl sok a tanulóink száma. Mindig annyian jelentkeznek, ahányak elférnek, és kitöltik a lehetőségeket. Olyan sem volt, hogy lasszóval kelljen fogni a tanulókat, és olyan sincs, hogy a szülők erőltetnék. Ezért is nagyon ritka, hogy valaki kimarad.

◆ *Sokan vannak – mindig is sokan voltak –, akik kétségbeesve panaszolják az éppen aktuális ifjúság züllöttségét. Tényleg megváltoztak a gyerekek?*

Alapvetően nem változott semmi, de általában a zeneiskolákban sem érvényes ez a problémafelvetés. Persze mindig felmerül, hogy mennyit változott a világ, mi veszi körül a gyerekeket… Mi van akkor, ha kilépve a kapun más zenét tenne a fülébe?

◆ *Mi lenne? Mit tudsz erre válaszolni?*

Ez egyrészt nem jellemző, ha meg így van, akkor – a saját példám is bizonyítja – az ember éréséhez sokféle impulzus szükségeltetik. Mégis sok esetben úgy tűnik, hogy ennek a zenének megvan a helye a gyerekek életében. A klasszikus zene esetében talán nagyobbak a problémák, hiszen ott megjelenhet sokéves tanulás után is a hiábavalóság érzése. Itt viszont mindenki megtalálhatja a képességének, tehetségének, szorgalmának és igényének megfelelő „funkciót". Ha megnézzük, hogy hány helyen van táncház, akkor tényleg csak ámulni lehet, és vidéken is egyre sűrűbb a kínálat.

◆ *Évek óta nem csitul a polémia arról, hogy mihez kezdjünk a népzenei hagyományokkal. Vannak, akik szentségtörésként élik meg azt, ami másoknak egészen természetes. A popzene – néha csak jelmezként – magára veszi a népzenét, a világzene pedig elegyít mindent. Sok különböző megoldási kísérlet akad. Te –*

akár mint a régizene művelője – hová tartozol ebben a vitában?

Nem szívesen foglalok állást, inkább figyelek. Bár azt megmondhatom, hogy a komolyságot gyakran hiányolom. Ennek magyarázata lehet, hogy Szabados Györggyel dolgozhattam harminc éven keresztül. Szabadossal egyébként Széken találkoztam először, talán 1976-ban, tudtam, hogy ő kicsoda, és fantasztikus volt, amikor Icsán Pityunál belépett az ajtón…

Sokakat ismerek, és sokak törekvéseit tudom tisztelni – ott van például Dresch Mihály, Balogh Kálmán –, tele vagyunk nagy tehetségekkel. Amit keveslek, az a jazz és a népzene kapcsolata, és ugyanezt a hiányt látom a komolyzene kapcsán is. A kortársak közül kevesen vannak, akik elmélyülten foglalkoznak a népzenével. Dubrovay Lászlónak voltak ilyen kísérletei, például 2000-ben bemutatott egy művet több népzenész közreműködésével,

de „amúgy" nem látom az igyekezetet. Sokkal intenzívebben kellene a zeneszerzés szakos hallgatókat tanítani arra, hogy van világ a felvételin kötelező kottából tanult népdalokon túl is. Ha előkerül egy magyar népdal, akkor az a *Tavaszi szél* vagy az *A csitári hegyek alatt*… persze, vannak megingathatatlan dolgok, de azért ennél tágabb a világ. Ötven évvel ezelőtt ez még rendben lett volna, de ma?

Rám például nagy hatással volt Török Erzsi és Ferencz Éva. Évával sokat dolgoztam, az ő példaképe volt Török Erzsi, akit Kodály fedezett fel. Az a fajta képzett énekes volt, aki gyerekként a széki lányokat hallgatta, így megvolt ez az alapja. A csángó zene felé engem az ő népdalfeldolgozásai indítottak. Most is kellenének ilyen kapcsolódások. Az opera szakos növendékeknél sem lenne szégyen, ha bele tudnák élni magukat ebbe az egészbe. Vannak erre próbálkozások, de nem érzem, hogy ezek szervesen beépülnének.

Aztán volna egy másik nézőpont, ami sokakat meglephet, de például Ligeti György fontos „szövetséges" kellene hogy legyen. Kezembe került egy Ligeti válogatott írásaiból összeállított kötet. Ő nagyon komolyan foglalkozott a népzenével, és ez a művein is látszódik, érződik. A kórusművei között zseniális népdalfeldolgozások vannak. Egy évet töltött Bukarestben ösztöndíjjal, ebből az időszakból két írás is szerepel a kötetben. Az egyikben például ír a kobozról, hogy ott tanítják a kobozt. Ne feledjük, ez 1950 táján volt! Aztán leír egy Arad környéki bandát, ahol háromhúros a kontra, és azt pálcával ütik… Rengeteg feldolgozatlan anyag van még határainkon innen és túl is.

◆ *Az általánostól forduljunk újra a személyes felé. A régizene és a népzene kapcsolata mennyire kiegyensúlyozott?*

Ha egy kis hiányt érzek az életemben, akkor az talán arról szól, hogy mennyire nehéz volt egyensúlyba hozni a régizenét és a népzenét. Sokáig a két terület elég élesen, talán túl élesen vált el egymástól: a régizenészek kevésbé néztek furcsálkodva a népzenészekre, mint viszont. Persze ezen nincs mit keseregni, bennem ez mindig természetes egységet alkotott. A gyűjtések nélkül – az egyházaskozáriak

vagy Zerkula János, a mekényesi Simon Ferenc Józsefné nélkül – nem tudtam volna értelmezni Tinódit, Balassit, az akkoriban is meglévő kettősséget és egységet. Tinódi nemességet kapott Ferdinándtól, de az énekeiből kiderül, hogy mindig a vitézekhez szól. Balassi már gyerekként ismerte a táncokat, hiszen tizennyolc évesen Rudolf trónörökös beiktatásán Pozsonyban juhásztáncot járt a leírások szerint. Méghozzá nem is akárhogyan! […] Akkor is megvolt a Kelet–Nyugat, hagyomány és progresszió kettéválasztás, s a hagyomány lenyűgözte az akkori „nyugatot". Ez manapság is lehetséges.

Grozdits Károly: *Régizene és népzene mezsgyéjén. Beszélgetés Kobzos Kiss Tamással*
FolkMagazin, 2014/5

A tavasz óta Kossuth-díjas énekmondó, lantművész Kobzos Kiss Tamást, a Magyar Művészeti Akadémia tagját éppen negyven éve ejtette rabul a moldvai és gyimesi csángók világa. A díj ellenére úgy érzi, médiatámogatás híján háttérbe szorult egyik műfaja, a régi zene. A *Fölszállott a páva* két sikeres vetélkedősorozata után arra figyelmeztet az Óbudai Népzenei Iskola igazgatójaként, hogy a néphagyomány alig van jelen a tantervekben.

◆ *Az interjú előtti napon tért vissza a moldvai csángók földjéről. Miért jár oda ilyen kitartóan, hűségesen?*

Hadd kezdjem azzal, hogy már mi tanítjuk a csángókat saját hagyományaikra! Lassan ott is megszűnik a hangszeres zene, de az énekeket meg a táncokat nem kell tanítani, azokat mi tanuljuk tőlük. És nagy kár, hogy az erdélyiek, különösen a székelyek lebecsülik őket, pedig valami őserő hajtja őket, és a kétnyelvűség szerintem csak segíti a gondolkodásukat. Én elég későn jutottam el Moldvába, mert meg kell vallanom, nem nagyon mertünk odamenni. Nem annyira magunkat féltettük, hanem elsősorban az ottaniakat, mert hallottunk ilyen-olyan híreket. 1973 nyarán már gyűjtöttem a Baranyába telepített csángóknál, azóta vagyok egyre szorosabb kapcsolatban ezzel a népcsoporttal.

◆ *És hogyan kezdődött kapcsolata Erdéllyel és ezen belül a válaszúti Kallós Zoltánnal, a népzenével és a történelemmel?*

Elválaszthatatlan vagyok Erdélytől. Nyilván ennek vannak családi okai is: anyám révén partiumi és székelyföldi származású vagyok. […] Erdély volt valóban az a hely, ahol a történelem megelevenedett. Úgy ismerkedtem meg a most 88 éves néprajzkutató Kallós Zoltánnal, hogy láttam a tévében, és már 1972-ben meghívtuk előadni a Debreceni Egyetemre, óriási élmény volt, őt később sem lehetett kihagyni a gyűjtések során. De L. Kecskés András és régi zenei együttese is sokat segített, mert számára magától értetődő a lant, koboz, história, ének összetartozása, ezért is hívott meg 1975-ben az együttesébe.

◆ *Kecskés András szervezett emlékkoncertet Domokos Pál Péternek. Miért fontos ez a tudósember?*

Péter bácsi maga volt az erdélyi és a moldvai történelem. Ez a néprajztudós, tanár, történész mondta, hogy már az is valami, ha naponta csak addig gondolunk a csángókra, amíg leég egy szál gyufa. Ezt jól megjegyeztem, meghívtuk őt a táncházakba, de az egyetemi színpadon is tartott előadásokat. Sűrítve hozta azt, amit tudnia illene mindenkinek: a magyarság igazi történelmét. Gondolkodásában nem volt semmi irredentizmus vagy nacionalizmus. Lükő Gábor néprajzkutató is mindig a román néppel való testvériséget, a kultúrák kölcsönös megismerését hirdette, és nagyon kellett nekünk az ilyen szóbeli tudásátadás. Sajnos az internet világában ez egyre inkább eltűnik, mindinkább megkérdőjelezhető az információ. Minden igaz lehet, de az ellenkezője is.

◆ *A néptánckutató Martin György egyszer azt mondta, azért kell gyűjteni az erdélyi népdalokat és -táncokat, mert szépek és mert szükség lesz rájuk…*

Igen, de azt is ő mondta egy másik interjúban: nem hitte volna, hogy megéri, valaha új életre kelnek majd a dal- és táncgyűjtései. Azt már én teszem hozzá, hogy a nyugati országokban bánhatják, hogy több évtizeddel, évszázaddal ezelőtt elmulasztották ezt a lehetőséget. Nekünk most van kétszázezer népdalunk, másutt közel sincs ennyi. Mégis mintha kiszorulna a néphagyomány a közoktatásunkból. Ha a gyerek ezt nem kapja meg, hiánybetegségben fog szenvedni. Nekünk még sok mindent megtanítottak azok a tanárok, akiket a két világháború között képeztek ki. A tehetetlenség még vitte előre ezt a dolgot egy darabig, de most meg kellene tanítani a tanárokat, a tanítókat a néphagyomány átadására, és ez egy-

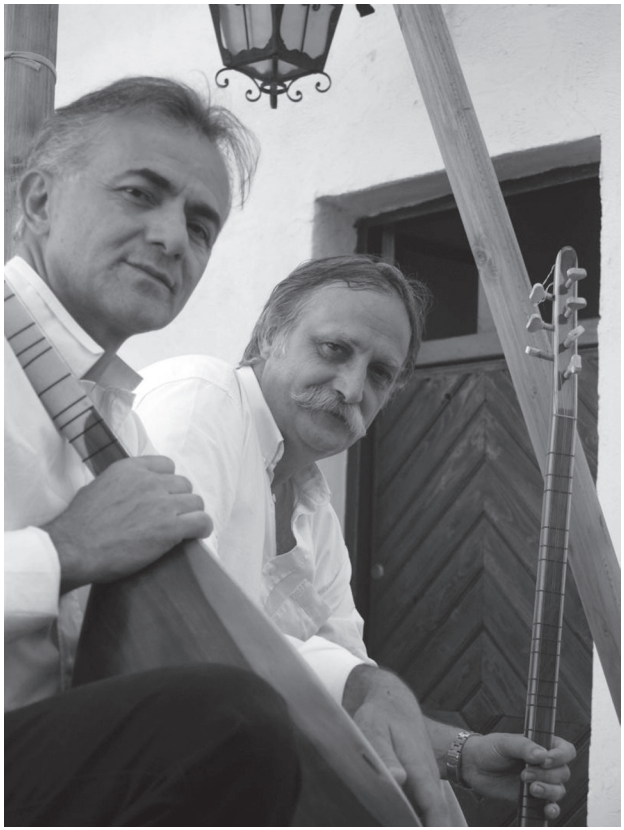

előre csak a népzene és a néptánc vonalán mutat eredményeket.

◆ *Miért az Erdal Şalikoğluval készült lemezére a legbüszkébb?*

Ő nagyon jó barátom lett. 1992 óta játszunk együtt. Erdal gyakorló orvos, s emellett az alevi-bektasi énekmondó irányzat képviselője. […] Sokat tett és tesz a két nép barátságáért. Az én tanítványaimat is tanította, például Sudár Balázst, aki ma a turkológia egyik vezető egyénisége, és rendkívül érdekes dolgokat kutatott ki a hódoltság idejéből. Ez azt példázza, hogy ha lehetőség van műhelymunkára, és van olyan korszellem, amilyen a nyolcvanas évek végére kialakult, akkor abból nagy dolgok tudnak születni. A másik büszkeségem Csörsz Rumen István, a Musica Historica együttes vezetője és irodalomtudós. Mindketten a magyar kultúrtörténet fontos aspektusaival foglalkoznak. […]

◆ *Miben könnyebb most a régi zene helyzete és miben nehezebb?*

Ahhoz, hogy jelen legyen ez a műfaj, sokkal nagyobb médiatámogatásra lenne szükség. Most kicsit úgy érzem, itthon újra „bujdosók" lettünk. Erdélyben ezt egyáltalán nem érzem. Például Csíkszeredában minden évben rendeznek olyan régi zenei fesztivált, amelyre a legnagyobb együtteseket is meg tudják hívni. […] 1980-ban kezdődött, és 1986-ban már betiltották, mert Ceauşescuék rájöttek arra, hogy politikai üzenete is van. 1990-ben indult újra, és én 1992-től kezdve minden évben kaptam meghívást. Azt hiszem, ott is leszek minden alkalommal, amíg csak élek. Ez a fesztivál mindent befogad, ami a régi zene tágabb világába tartozik.

◆ *A régi zene idős osztrák ápolójának, René Clemencicnek elévülhetetlen érdeme, hogy külföldön terjeszti a magyar régi zenét a Clemencic Consorttal.*

Igen, már annak is több mint harminc éve, hogy (L. Kecskés Andrásnak köszönhetően) az ő együttesébe is bekerültem. Néhány éve egy másik bécsi székhelyű együttessel, az Accentus Austriával is dolgozom. Utóbbi együttessel két éve megjelent a

Serenata Hungarica című lemezünk Németországban. Ezt a műsort sok helyen előadtuk Franciaországtól Jeruzsálemig. Nemcsak magyar, hanem török zenét is tartalmaz. A II. Rákóczi Ferencet dicsérő ének szövege a lemezkísérő füzetben németül is olvasható, tehát nem lehet azt mondani, hogy osztrák barátaink nem értik, mit énekelek. Sőt tavaly a svájci Sankt Gallenben, a magyar kalandozások egyik helyszínén szerveztek Attila-koncertet is. Azt, hogy Verdi *Attila* című operája előtt legyen olyan hangverseny, amely a hun király emlékét idézi meg, nem én találtam ki, hanem René Clemencic és a felesége. A programmal a bécsi Brahms-Saalban is nagy sikert arattunk, jóllehet az egyik néző koncert közben felsikoltott, hogy „Európa, Európa!", és tüntetően kivonult a teremből. Itthon egyesek talán túl félénkek. Ki kellene húzni magunkat, és igenis hirdetni ezt a kettős, keleti-nyugati magyar identitást.

◆ *Hogyan fogadták a históriás énekest határon innen és túl harminc éve, illetve most?*

Emlékszem egy kolozsvári lakáskoncertre, amelyre a hangszeremet, a kobozt sem vihettem át, mert a szó szoros értelmében elkobozták volna. Kaptam egy gitárt, és tízen-tizenöten tiltott gyümölcsként hallgatták Pálóczi Horváth Ádám énekeit (ezeket azóta már többen műsoron tartják). Természetesen Pálóczi Horváth is küzdött a maga eszközeivel az elnyomó hatalom ellen. Annak idején nagy sikerünk volt ezekkel a dalokkal, de nem biztos, hogy egy mai ember ugyanazt hallja ki belőlük. Pedig ha most nincs is olyan nyilvánvaló ellenség, megszálló hatalom, mint harminc éve, a lelkeket megszálló negatív erők léteznek, és ezek ellen az énekmondóknak most is harcolniuk kell a maguk eszközeivel. […]

◆ *Tavasszal kapta meg a Kossuth-díjat, ezzel kapcsolatban említette, sajnálja, hogy édesapja ezt nem érhette meg, és hogy ő nem kapta meg ezt az elismerést.*

Korunk embere nagyon könnyen felejt. Költő, regény- és esszéíró apám, Kiss Tamás a József Attila-díjat is csak nyugdíjas korában kapta meg, mivel a vidéki lét sok hátránnyal járt ismertség szempontjából. Pedig a Nyugat harmadik nemzedékével indult, jó barátja volt Weöres Sándor, Jékely Zoltán. Szüleim nem érhették meg igazán jelentős díjaimat, édesanyám 2002-ben, édesapám 2003-ban halt meg. Húgom, Kiss Anna férje segítségével múzeumot rendez be abban a házban, ahol éltünk, én pedig azzal is ápolom édesapám emlékét, hogy tizenkét versét éneklem saját megzenésítésemben.

Sobieski Tamás: *Míg leég egy szál gyufa. Kobzos Kiss Tamás a csángó őserőről, a kétszázezer magyar népdalról és az immunerősítő hagyományokról*
Magyar Nemzet, 2014. augusztus 2.

◆ *Emlékszik-e arra, hogy mikor járt először Óbudán?*
Sokszor gondolkoztam ezen, s talán pont az Óbudai Népzene Iskola mellett álló Kéhli Vendéglő jut az eszembe, ahol biztosan jártam már az 1970-es években. Nyilván a római emlékek, Aquincum és az amfiteátrum alapélményem, valamint a Selyemgombolyító, volt ott egy táncház még annak idején. Én 1986-ban kerültem Óbudára, a népzenei iskolába, de azelőtt is jártam már itt sokat. Felléptem a Zichy-kastélyban, amikor még ott volt a művelődési ház. Emlékszem egy Weöres-estre, amit a *Három veréb hat szemmel* című kötet alapján állítottam össze. Ez még talán az 1970-es évek végén volt, Weöres Sándor élt még akkor. Jékely Zoltánt nagyon szerettem, apámnak jó barátja volt, és az ő *Oroszlánok Aquincumban* című darabját elolvastam annak idején, most pedig nemrég láttam, megint előadták Aquincumban, nagy élmény volt. Ez is egy alapélményem Óbudáról.

◆ *Édesapja költő és pedagógus volt, ön mégis kutató vegyésznek tanult az egyetemen.*

Igen, kémia tagozatos osztályba jártam gimnáziumba, és aztán kutató vegyész lettem, éppen most volt a negyvenéves találkozónk, és engem mint gitáros-énekest ünnepeltek.

◆ *A tudományos érdeklődését tükrözte ez a választás?*

Igen, persze. Én valahogy egy kicsit mindig szerettem mást csinálni, mint ami természetesnek tűnt volna. A szüleim mindketten bölcsészek voltak, de én a fizika és a kémia után érdeklődtem – részben egy szomszéd fiú miatt is, akiből aztán fizikus lett –, és elég egyértelmű volt, hogy azon a területen fogok továbbtanulni.

◆ *Szerette a szakmáját?*

Már az egyetem alatt kicsit módosult ez az érzés, mert egyre több bölcsész barátom lett, bekerültem a Főnix színjátszó együttesbe és egy népzenei együttesbe, a Délibáb együttesbe is. Nem mondhatom, hogy nem szerettem a szakmámat, mert utána még öt évig tulajdonképpen hivatalosan vegyészként dolgoztam, de múzeumokban restaurátorként. Már ötödévben nagyon gondolkoztam, hogy mit kéne csinálni, mert gyárban vagy laborban, meg ilyen helyeken nem nagyon szerettem volna dolgozni. Aztán a Néprajzi Múzeumba kerültem műhelyvezetőnek, mert kerestek egy embert, aki felelősséget vállal a vegyszerekért, és felügyeli az új módszereket is. Ott dolgoztam másfél évig, utána pedig átkerültem a Múzeumi Restaurátori és Módszertani Központba, ahol nemzetközi kapcsolatokkal is foglalkoztam, a restaurátori főiskolán pedig, ami akkor jött létre, kémiatanítással is. Az egész 1979-ig tartott. Tulajdonképpen akkor lettem hivatásos zenész, bár voltam Kaláka-tag is közben, de mindig munka mellett. 1979-ben határoztam el, hogy csak a zenéből fogok megélni. Az év novemberében az első meghívásom Pannonhalmára szólt. Nemrég derült ki Korzenszky Richárd bencés atyával beszélgetve, hogy annak idején közös barátunk, Móser Zoltán javasolt engem. Eddig

ezt nem tudtam. A másik érdekes dolog pedig az, hogy nem sokkal később egy erdélyi barátom kiállítás-megnyitóján odajött egy ember, aki nálam olyan tíz évvel volt fiatalabb – én 1979-ben 29 voltam, amikor elkezdtem ezt a kicsit sötétbe ugrós szabadúszást –, és azt mondta, hogy ott volt abban az osztályban Pannonhalmán, és hallott engem énekelni. Ez azért nagyon nagy dicséret, ha ennyi idő alatt nem felejtett el. Nagyon jólesett.

◆ *A népzenéhez való kötődése az éneklésen vagy a zenélésen keresztül indult?*

Az éneklés a lényeg nálam. Igaz, Kobzos előnevet kaptam 1977-ben […], s ez alapján nyilván azt gondolják, hogy én kobzos vagyok. Ez a név azonban régen elsősorban énekest jelentett. Én sok hangszert szeretek, mindig azt választom, ami legközelebb áll az énekhez, mert mégiscsak az ének az elsőrendű számomra. Nem is vagyok olyan jó hangszerjátékos, mint sokan mások.

◆ *Az éneklésben azonnal a népdalokhoz kötődött?*

Nem. Nagy kanyarok voltak. A népdalokhoz kötődtem, de nem a magyar, hanem az amerikai népdalokhoz, amikor elkezdtem gitározni, 14 éves koromban. Aztán nagyon jó angoltanárom lett a gimnáziumban Abádi Nagy Zoltán személyében, ami hozzásegített a dalok szövegének megértéséhez. Az én nemzedékem számára a rockzene, az akkori beatzene, a Beatles főleg, de mellette Bob Dylan, Joan Baez, a folkénekesek, nagyon fontos mozgalom volt. Aki azt mondja, hogy ennek semmi köze a táncházmozgalomhoz, az szerintem nem mond igazat. Ez a fajta lelkesedés biztosan alapja volt valamilyen módon a mi későbbi mozgalmunknak is. Éppen Bob Dylan-interjúkat olvasok most, és kiderül, hogy ő ugyanazon az úton jutott el a saját zenéjéhez, mint mi a népzenéhez, hogy öregeket hallgatott, feketéket, bluesénekeseket, Woody Guthriet. Ez néhány évig tartott, de nekem az amerikai népdalok mellett ott volt Csokonai Vitéz Mihály a családban; apám kutatóként is, költőként is közel állt hozzá. Én Izsó Miklós Csokonai-szobra mellett mentem el minden reggel iskolába, a Csokonai utca ott volt tőlünk nem messze. Tényleg mindenhonnan viszszaköszönt, és aztán az első vers, amit megzenésítettem, apám Csokonai-verse volt 1972-ben.

◆ *Nem lehet, hogy a magyar népzene az 1970–80-as években Magyarországon egy kicsit lázadás volt az akkori rendszerrel szemben, hasonlóan az amerikai hippi-mozgalomhoz?*

De lehet, szerintem is megvolt ez a lázadás. Miután eljutottunk Erdélybe […], egy addig ismeretlen világ tárult elénk, és ugyanakkor a magyarok elleni külön-diktatúra ott is meg a Felvidéken is, sokkal nyilvánvalóbbá tette, hogy milyen rendszerben élünk. Hálával tartozunk azoknak, akik ezeket az akadályokat le tudták küzdeni. Halmos Bélának most avattuk a síremlékét, mellette Sebő Ferenc, Tímár Sándor és Martin György nevét említeném, akik négyen óriási dolgot vittek végbe a táncházmozgalom elindításával. Szinte öntudatlanul, mert azért Martin is bevallotta: nem hitt abban, hogy ez sikerülni fog egyáltalán. A táncházmozgalom 1972. május 6-án indult, aztán Debrecenbe is eljutott elég hamar, 1973-ban már csináltunk táncházakat mi is. Felkeltette az érdeklődésünket a

csángók és mások iránt is, kitágult a horizont mindenképpen. Ez az én alapélményem. Párhuzamosan csináltam a népzenét és az úgynevezett régi zenét, először a Pálóczi Horváth Ádám-gyűjtemény dalaiból, gitárral, aztán még a hetvenes években jött a citera, mellé a tekerő, a koboz, aztán a lant. Később előadóművészként inkább a régi zenét műveltem aktívan, például Tinódi munkásságával sokat foglalkoztam. […]

◆ *Mi volt az, ami megfogta Tinódi Lantos Sebestyén munkásságában? Az egész személyiség, Tinódi mint énekmondó, mint történelmi személyiség, mint aki a történeti valóságot rögzíti?*

Itt meg kell említenem Nemeskürty István nevét, az ő írásai adták számomra az első támpontokat, szuggesztíven jelenítette meg ezt a kort, ami számomra alapélmény volt. Ezt kiegészítette a személyisége is, alkalmam volt találkozni vele először még 1979-ben, s a beszélgetéseink során is nagy hatást tett rám. Ezen keresztül elég hamar fölfedeztem, hogy az egyszemélyes énekmondás rám van szabva. Ehhez gyűjtöttem a hangszertudásomat és a történelmi ismereteimet, mert bőven volt mit bepótolni természetesen. Az énekmondás hármas dolog, a történelem, az irodalom és a zene találkozása. Tinódi mindezt megtestesítette, nagyon sok minden előkerült 2006 óta is vele kapcsolatban, például egy barátom, Szabó István megfejtette, valójában hogy is kell a kottáit olvasni.

◆ *Mit jelent az, hogy megfejtette, hogyan kell olvasni a kottát?*

Ez nagyon érdekes dolog, korábban csak találgatták, bár elég egyszerű a kottalejegyzés. Talán azért is, mert akkoriban az embereknek sokkal több dallam volt a fejükben, nem kellett minden előjegyzést odaírni, mert tudták, hogy működik a dolog. A felfedezés lényege az, hogy a kottáknak az elején jelezték, hogy G-lanttal vagy A-lanttal kell kísérni a dallamot. Ebből fejtette meg a lantos-matematikus, hogy hol is van a kezdőhang.

◆ *Ezek szerint az énekmondás nem népdaléneklés?*

A népdaléneklés általában közösségi tevékenység, és nem lehet igazán dramatizálni. Az énekmondás egykorú lehet az emberiséggel, történelmi eseményeket őriz meg és mond el epikus formában. Anonymus is támaszkodott énekmondók szövegeire. A hozzám közel álló XVI. századi énekmondók világa alapvetően protestáns szellemiségű, gondoljunk Bornemisza Péterre, aki Balassi Bálint nevelője volt, és aki összegyűjtötte korának énekeit. Magam is református vagyok, mint ahogy az akkori énekszerzők többsége is protestáns gyökerű. A személyes kedvencem Esztergomi Farkas András, akinek Bornemisza Péter 1582-ben megjelent énekeskönyvében szerepel *A zsidó és magyar nemzetről* szóló műve, mely nagyon izgalmas számomra.

◆ *Hogyan találtak egymásra Szabados Györggyel?*

Szabados Györggyel én először Széken találkoztam egy cigányembernél, akinél laktam és tanultam. Ez 1976-ban lehetett, ahogy később beazonosítottuk. Engem is meglepett ez a találkozás egy kicsit, de már ismertem az *Esküvő* című lemezét, amely 1974-ben jelent meg. Én akkor hallottam már ezt a népzenei ihletettségű lemezt, amin citera is szerepelt. A nyolcvanas években

Szabados Dresch Mihállyal és Grencsó Istvánnal dolgozott együtt, s hasonló zenei világot jelenített meg a 180-as csoport is. Ezek a dolgok összeértek akkor, nem volt elkülönülés, hogy nemzeti meg internacionális, liberális meg konzervatív, ezek a kategóriák nem nagyon léteztek közöttünk. Ez a társaság en bloc a szocialista rendszer ellen volt és kész. Szabados persze deklaráltan rendszerellenes figura volt, de azért azt el kell mondjam, hogy a megrendeléseket évről évre a Magyar Rádiótól kapta. Igaz, pár évvel ezelőtt kiderült, hogy vannak olyan szalagok, amikre az volt ráírva, hogy nem játszható, nem törölhető. Ez úgy látszik, egy kategória volt. Fölvette a rádió, de nem volt szabad lejátszani. A nyolcvanas években két ilyen megrendelt műben szerepeltem Szabados Györggyel együtt, az egyik 1983-ban a *Szertartászene*, a másik 1985-ben *Az események titkos története* […]. A *Szertartászené*ben tekerőztem – a *gagaku* zenében van egy *sho* nevű hangszer, egy szájorgona, ezt utánozta a tekerő –, sőt dorombénekes is voltam. Aztán persze másképp is egymásra találtunk, mert mesteremnek vallom én is őt, mint ahogy sokan mások, általa fedeztem fel igazán azt, amitől el voltunk zárva, olyan embereket, mint Karácsony Sándor vagy Hamvas Béla, akiket akkor még nem lehetett olvasni, ő közvetítette számunkra a Kassák Klub „akadémián". Dresch Mihály és Grencsó István képviseli egyértelműen ennek a vonulatnak a folytatását, amit Szabados elkezdett. Most Grencsó élteti újra fiatalokkal együtt Szabados műveit, nagyon sikeresen. A legnagyobb dolog, amit együtt csináltunk, 1989–90-ben volt, pont a nagy változások idején, Brestben, Bretagne-ban mutattuk be *A kormányzó halála* című művet. Éppen a Fal lebontásakor volt a premier, ez is sorsszerű, hiszen az egész táncmű a kelet-európai diktátorok bukásáról szól. Nagy József koreografálta, és soha nem mutattuk be Magyarországon, bár hússzor játszottuk Nyugat-Európában.

◆ *1986-tól tanít az Óbudai Népzenei Iskolában. Hogyan kezdődött?*

Az iskola korábban indult el Béres János furulyás vezetésével, aki egy másik nemzedék tagja, a két háború közötti népzenei mozgalmakat meg az ötvenes évek Állami Népi Együttesét fémjelezte, őbenne volt meg a szándék, hogy ezt valamilyen formában tanítani kellene. Ehhez csatlakoztak aztán a táncház mozgalomból egyre többen, ifj. Csoóri Sándor, Havasréti Pál, Lányi György, Jánosi András, s ez a kör egyre bővült, mert az igény egyre nagyobb lett, és egyre fiatalabbak voltak, akik tanulni akartak. Béres János vezette az iskolát 1991-ig, amikor nyugdíjba ment, aztán lettem én az Óbudai Népzenei Iskola igazgatója. Ebben nagyon nagy szerepe volt a III. kerületnek. Egy ilyen nagy ugrást máshol nem tudtak volna megcsinálni, hogy egy önálló népzenei intézményt működtessenek, még a zeneiskola mellett, hiszen ritka, hogy két zeneiskolát is működtessen egy kerület. Máig elmondhatjuk, hogy Európában is egyedi ez az intézmény, ilyen, állami formában szervezett alsó fokú népzenetanítás nincs sehol.

◆ *Beváltotta az akkori elképzeléseit az iskola?*

Hogyne, nagyon is, bár én nem akartam elvállalni, nagyon vonakodtam, nagyon sok munkám

volt akkor külföldön is, Provence-ba jártam sokat Michel Montanaróval (tavaly áprilisban a Társaskörben játszottunk együtt), és nem akartam magam lekötni. De egyáltalán nem bántam meg, mert mindjárt az elsők között nagyszerű tanítványaim voltak, akik közül most többen vannak a táncházmozgalom vezető egyéniségei között, mint Róka Szabolcs például, vagy olyan kutatók, mint Csörsz Rumen István és Sudár Balázs […]. Kialakult egy műhely, és ez több volt, mint pusztán koboztanulás, én is olyan periódusban voltam, amikor azt a tudást, amit akkor frissen megszereztem, rögtön át tudtam adni a tanítványoknak.

◆ *Milyen víziói vannak még az iskolával kapcsolatban?*

Most már ez az utolsó évem, nyugdíjba készülök. Azért meg fogom várni valamilyen formában a 25 éves évfordulót, Az iskola nemrégiben nagyon nagyot ugrott, mert megkaptuk ezt a csodálatos épületet, ami egyértelműen Bús Balázs polgármester úrnak köszönhető, aki kinézte nekünk. Minőségileg fantasztikus helyzetbe kerültünk, amiért nagyon hálásak vagyunk. Olyan gárda van itt, akik tényleg önzetlenül, nagyon nagy tudással végzik a dolgukat. Együtt van ez a csapat, ezt tudom mondani.

A. Horváth András: *„Az éneklés a lényeg nálam". Interjú Kobzos Kiss Tamással*
(Óbudai Anzix, 2015. ősz, 88–90)

Azt hiszem, a mi nemzedékünk legnagyobb érdeme az, hogy kíváncsiak voltunk. Ez a kíváncsiság kezd megszűnni, hiszen ha valami kell, utánanézek az interneten. Felhőben tároljuk a dolgokat, nem a fejünkben és nem a szívünkben. Mi egyszerűen céltalanul voltunk kíváncsiak, nem volt racionális oka. […] Én voltaképp restauráltam később is, csak zenét, s pontosan átvittem azt az izgalmat, amit kézműveskén nehezen tudtam volna megvalósítani, viszont a zenében bátor voltam, bátrak voltunk. Nem kötött bennünket olyan sok minden, mint egy tanult zenészt. Úgy gondolom, még a trubadúrzenében is meg tudtunk csinálni olyan dolgokat, amilyeneket egy nyugati zenész nem feltétlenül. […]

Éreztük, hogy ha jót teszünk a nemzetünkkel, arra az Úr is rábólint. József Attila azt mondja: „hörpints valódi világot, habzó éggel a tetején". Mi a valódit kerestük. Már nem tudtuk pontosan, mi volt, de úgy éreztük, jogunk van feltámasztani valamit, ahogy Monteverdiék is jogot formáltak arra, hogy feltámasszák az ógörög énekmondást. Váltig hitték, hogy amit ők csinálnak, úgy volt az ókorban is. Az érzelmi világ volt egységes, az akarat és a szándék, amit át akar adni egy énekmondó, az a kétségbeesett szándék, hogy most rám van bízva a népem jövője, s ha én ezt nem mondom el, akkor valami örökre elvész…

Szomjas György: *Énekmondó (Kobzos Kiss Tamás 1950–2015)* Portréfilm (2015)